CİLT: 17 TEMMUZ 1968 SAYI: 194

yeni ufuklar

Dino ve Mutlu Bir Yaklaştırma ..... Sabahattin Eyuboğlu
Dağlarca'ya Verilen Ödül ..... Cavit Orhan Tütengil
Şööle Bi Çıkiym ..... Nermi Uygur
Edebiyat Adamı ..... Rauf Mutluay
Köy Enstitüleri ve Bir Roman ..... Vedat Günyol
Devlet Ana'nın Özü, Biçimi II ..... Ferit Edgü
Demokratik Sosyalizmin Öncüleri II ..... J. W. Bruegel
Anadolu Türkçesi XVII ..... İsmet Zeki Eyuboğlu
Olaylar Yorum İstemez ..... Oğuz Arıkanlı

YENİ UFUKLAR : Aylık Sanat, Düşünce Dergisi. Sahibi : MİHRİNNİSA GÜNYOL. Yazı İşlerini Yöneten : OĞUZ ARIKANLI. Yönetim yeri : Boyacı Ahmet So. Nuribey Han, 208. Çemberlitaş, İst. Tel. : 27 49 74. Yazışma ve Havale adresi : P. K. 1034, Galata - İst. Bu sayıyı hazırlayan : VEDAT GÜNYOL. Teknik yönetmen : METİN GÜMRÜKÇÜ. Yıllık abonesi : 16, altı aylığı : 9 TL. İlân : kapakta santimi 50, sayfalarda 25 TL.
Gün Basımevi, İstanbul

YIL : 1968 YENİ SAYI : 194

UFUKLAR

AYLIK SANAT, DÜŞÜNCE DERGİSİ

Kurucusu :
ORHAN BURİAN

Dino ve Mutlu Bir Yaklaştırma

Sabahattin Eyuboğlu

Abidin Dino Anadolu'nun yetiştirdiği en seçkin aydınlardan ve çağdaş dünyamızın göz bebeklerinden biridir. Yüreği, beyni ve sanatı kırk yıldır iyiden, doğrudan, güzelden şaşmayan cömert bir insanlık çeşmesidir Dino. Ettiği iyiliklere karşılık onun kadar kötülük görmüş ve gördüğü kötülüklerin sözünü etmemiş, kimseye yük olmak şöyle dursun bir çok dostlarının yükünü yakınmadan yüklenmiş, her gittiği yerde, Mehmetcikler, sürgünler, bakanlar, ünlü sanatçılar, Çingeneler ve kırallar kişiliğini ve insanca gülümsemesini yitirmemiş, kaderine küstüğü Türkiye dışında yaşamak zorunda kaldığı zaman bile memleketine milletine küsmemiş, herkesten daha kolay alabileceği uyruklukları almamıştır Dino. Onun solculuğu, devrimciliği, halktan ve haktan yanalığı küsmek, yılmak, bıkmak, yan çizmek, papaza kızıp perhizi bozmak nedir bilmez. Deniz feneri gibi hep aynı ışığı cömertçe veren yarınlara çevrik bir ışıktır Dino.

Arif, Abidin ve Güzin Dino'lar her iki kelimenin hem en köklü ve hem en yeni anlamı, çağdaş anlamıyla Türk solcularıdır. Her üçünün de kafaları dünyada, yürekleri Türkiye'dedir. Bunu anlamak için her üçünün hayatlarını, dostluk ve insanlık ilişkilerini, yapıtlarını ve sürekli cömert çabalarını bir gözden geçiriverin. Dedikodularla yoğurulmuş önyargılarınız yoksa Türk solunun pırıl pırıl üç örneğini görürsünüz : Kayseri'de, Adana'da ne türlüyseler, Paris'de de o türlü olan ve yıllar yılı öyle kalan örneklerini. Böyle iken yine de, Türk solunun birlik olması özlemiyle çıktığını söyleyen *Türk Solu* dergisi, lâfla değil, bütün yaşamıyla birleştirmeci olan Abidin Dino'yu bulur yerilecek, çatılacak adam olarak. Buna da katlanacağız: Densiz solculara kızıp sağcı olacak değiliz ya!

Türkiye'nin sol güçleri arasındaki hazin ve zaman zaman yıkıcı anlaşmazlıkları bir başka yazıya bırakarak bugün siz binde bir, onbinde bir okuyucularımla Abidin Dino'nun çok önemli bulduğum bir yaklaştırması üstünde durmak istiyorum.

Dino, ki Paris'deki Mayıs olaylarını bize Güzin bacıyla birlikte dürüst bir gözlemci olarak cömertçe ulaştırmıştır, Dino kardeş, Sorbonne öğrencilerinin, geçici bir süre için de olsa, kendi Üniversitelerinin kaderine elkoyup yeni yönetim yolları aramalarında Köy Enstitüleri öğrencilerinin kendi kurumlarını yürütüp geliştirmekte yüklendikleri sorumlulukları andıran bir şeyler görüyor. Kimi solcularımız Köy Enstitülerini kötüleye, yada küçümseye dursunlar, Dino, kişisel yada doktrinel önyargılara kapılmadan gerçeğin bam teline parmağını basmıştır. 1968'de Sorbonne öğrencilerinin isteklerine 1940 yıllarının Türkiye Cumhuriyetinde şu yada bu adam nasıl karşılık verebilir? Verebilmiş, verebilmesi olağandır da. Bugün yeniden PARA'nın

tuzağına düşen Yeni Türkiye'de yarınki Dünya'ya ışık tutan bir şeyler olmuştur. Batı Emperyalistlerini yenip Batı kültürüne boyun eğen, bilimi tanrılaştıran Mustafa Kemal gerçek kurucusudur «Üçüncü Dünya» nın. Övünmek, ne Dino'nun aklından geçer ne benim: Ama Yeni Türkiye'nin anlayan dünyalılara verdiği çok dersler vardır. Mustafa Kemal'in bütün yaptıklarını gençliğe emanet etmiş, ve 1960 devrimini de Üniversite gençliğinin dürtüklemiş olması ayrı bir anlam kazanıyor Paris olayları karşısında.

Dönelim Dino'ya ve Dino'nun yirmi yıldır gurbetlerde unutmadığı ve yüreğinin gözüyle gördüğü yanı başımızda oturup da ukalâca bakıp kötüledikleri Köy Enstitülerine. Tonguç'la sık sık ele aldığımız konulardan biri şuydu: Edilgin (passif) olmaya alıştırılmış öğrenciyi nasıl etkin (aktif) bir duruma ve tutuma getirebiliriz? Yalnız öğrencilerin yönetecekleri, öğretmenlerini, yönetmenlerini kendilerinin seçecekleri yepyeni okul düşleri kurmuşuzdur Tonguç'la. Ama Tonguç'un Köy Enstitülerinde bu düşler gerçekleşme yolunu tutmuşlardı bile. Hasanoğlan'da her hafta sonu Enstitü çalışmalarını öğrencilerin eleştirip tartıştıklarını bir kaç kez görmüşümdür. Dediği dedik öğretmen ve yönetmen nerdeyse tutunamaz olmuştu Köy Enstitülerinde. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsündeki öğrencilerim arasında bana derslerim, yazılarım, tutum, görüş ve davranışlarım üstüne hesap sormuş olanlar çıkmıştır : Bakanlıkta ve Hasanoğlan'da Tonguç'un ve Yücel'in en yakın iş arkadaşlarından biri olduğumu bildikleri halde, hattâ belki özellikle bunun için.

Dediği dedik okullardan yetişmiş bir kadroyla Tonguç nasıl öğrencilerin, hem de ezilmeye alışmış, boyun eğmiş köylü öğrencilerin okul yönetiminde ağır basmalarını; gün geçtikçe daha fazla söz sahibi olmalarını nasıl sağ-

ladı? Kimi beş vakit namazını kılan, kimi her işi için Yukarı'dan buyruk bekleyen, kimi köylü dayaktan anlar diyen ve ister istemez görevlendirilen öğretim ve yönetim üyeleri öğrenciye söz hakkı veren bir eğitim devrimine nasıl katılabildiler? Bugün Sorbonne öğrencilerinin istedikleri kültür İMECE'si yirmi beş yıl önce Türkiye'de, hem de Türkiye'nin en ıssız köşelerinde nasıl gerçekleşebildi? Bunlar şıp diye karşılık verilebilecek sorular değildir; ama şu gerçekler birer ipucu olabilir:

Yeni Türkiye bağımsızlık savaşlarının çağımızdaki ilk öncüsü olmuştur.

Yeni Türkiye'nin kurucusu Batı kültürüne evet, Batı Emperyalizmine hayır, hem de kıçına tekme atarak hayır demiştir.

Köy Enstitüleri, Atatürk'ün, köylüleri kulları sayan padişahlığı kapı dışarı edip köylü efendimizdir demesi üstüne kurulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'yi savaşa sokmaması, çevresinde ve *sözde* partisindeki amansız düşmanlarını kısa bir süre için alt ederek Yücel'e ve Tonguç'a, her ikisinin de hayallerini aşacak olanaklar sağlamış olan İnönü, kısa süreceğini bildiği ve söylediği şefliğinden yararlanıp on değil, yirmi değil, kırk Köy Enstitüsünün kırk bin köylü öğrenciyle hemen kurulmasını ve böylece köylülerin aydınlanarak devlet yönetiminde ağır basmalarını istemiştir.

Yücel ve Tonguç, bir kaç yıl, dünyanın pek az bakan ve genel müdürüne nasip olan bir yönetim özgürlüğüne kavuşmuş ve, sırtlarında binlerce yumurta küfesi olan batılı bakan ve genel müdürlerin kıskanacakları reformlar yapabilmişlerdir.

Köy Enstitülerinin ana ilkesi olan iş eğitimi, okulun

tüketici değil üretici olması, üretme çabasının başlı başına bir ahlâk yolu olduğu düşüncesi Köy Enstitülerini Batı okullarından pek azının varabildiği, varsa da uygulayamadığı bir devrimciliğe ulaştırmıştır.

Yattıkları, yemek yedikleri, kitap okudukları yerleri kendi elleriyle yapmış, yarın Enstitüleri kendiliğinden yaşatacak tarlaları, bahçeleri, ahırları, kümesleri bütün yatırım hesaplarıyla kurmuş olmaları kendiliğinden bir söz hakkı kazandırıyordu öğrencilere.

Köy Enstitülerinde tükettiği kadar üretmeyen, üretemeyen, üretime yardımcı olmayan insan hemen göze batıyor, kendiliğinden İMECE dışına çıkması olağanlaşıyordu.

Köy Enstitülerinde yaşlılar gençlere ayak uydurmam, demiyor, onlarla türküye, horona katılıveriyorlardı. Eğlentilerde öğrenciler:

Sis Dağının başında borana bak horona
Enstitü müdürünü istiyoruz horona

dediler mi, müdür ne kadar çatık kaşlılardan da olsa geliyordu horona.

Kız erkek öğrencilerin bir arada yetiştikleri kurumlar içinde Köy Enstitüleri en az uygunsuz davranış görülmüş olanıdır. Bunun nedeni de öğrencilerin bu konuda kendi kendilerini dizginlemeleri, uygunsuzlukları kendiliklerinden titizce önlemeliridir.

Uzun sözün kısası Köy Enstitülerinde gençlik kendi yetiştikleri kurumu kendileri yönetme, denetleme yolundaydılar. Dünyanın bir köşesinde nasılsa gerçekleşmiş bu yarınlara çevrik eğitim İMECE'sini Abidin Dino'nun Paris olayları karşısında hatırlaması Köy Enstitülerine de, Paris olaylarına da ayrı bir ışık tutmaktadır. Böyle bir yaklaştırmayı ancak Dino gibi Paris'in göbeğinde kafası ve

yüreğiyle Türkiye'yi yaşayan, dedikodu, iftira, kendini beğenirlik yada küçümserlik ötesinde gerçeğin tâ kendisini arayan dürüst bir aydın yapabilirdi. Dino bu yaklaştırmayı Paris sokaklarında yaptığı günlerde, İstanbul'da nice ilerici geçinen aydınlarımız Köy Enstitülerinin Faşistlerce kurulmuş, ama nasılsa sola yönelmiş bir kurum olduklarını ileri sürüyorlardı.

Oysa Köy Enstitülerini, kuranların değil, tam tersine ve ta başından beri baltalayıp sonunda yıkanların faşistler olduğunu anlamak için pek fazla aydınlık da istemez. Acaba bu dostlarımız, fazla aydınlıktan gözleri kamaşıp, yanı başlarındaki gerçeği göremez mi oluyorlar? Hiç mi hiç tanımadıkları Tonguç ne düşündüğünü ne yaptığını söylemeyen, yazmayan bir insan da değildi. İş arkadaşları da yaşadıkları gerçekleri yıllardır anlatıp duruyorlar. Bu kadar vurdum duymazlık da olmaz ki!

Ama Köy Enstitüleri kurulurken daha doğmamış olup da bugün Üniversitede okuyan gençler biliyorlar artık Tonguç'un kim olduğunu ve neyi başardığını; özledikleri nice yeniliklerin Köy Enstitülerinde bir ara gerçekleşmiş olduğunu görüyorlar, gittikçe daha da iyi görecekler. 1960'tan beri sesini duyurmaya başlayan gençlik bugün dünya gençliğiyle birlikte eğitim devrimine girişiyor. Teknik Üniversitelilerin bugün yayınladıkları bildiride bunlar söyleniyor : Aslında bizim olan bütün Üniversite binalarına el koyuyoruz... halka ve öğrenciye dönük eğitim istiyoruz... kendi sorunlarımızı kendimiz tartışıp çözümliyeceğiz...

Bu ve benzeri bildiriler yarın kurulacak üretken eğitim İmecelerinin bir belirtisi değil mi? Köy Enstitüleri birer eğitim İmecesi değildi de neydi? Atatürk de, Tonguç da böyle konuşan gençlere mezarlarından gülümsemiyorlar mı?

Dağlarca'ya Verilen Ödül

Cavit Orhan Tütengil

Uluslararası Şiir Forumu tarafından verilen ilk ödülü almağa hak kazanan Fazıl Hüsnü Dağlarca törende yaptığı konuşmada şunları söylüyordu: «Ozanlar, önce birbirlerini çağırırlar. Bu yakınlık talihidir onların. Her ülkeden ülkeye bütün dillerde, hem çağdan çağa kendi dillerinde.

Beni de şiire ilkin dilimin ozanları çağırmıştır. Yunus Emre, Fuzulî, Şeyh Galib seslerini tâ yanımda duyduğum ozanlardır. Çok eski bir şiir geleneği bulunan, her yüzyılda büyük ozanlar yetiştiren Türkçe, yeryüzündeki şiir seslerinin en güçlülerinden biridir. Bu ses ergeç bütün ülkelerden duyulacaktır.

Bana verilen bu uluslararası armağanı, Türkçenin bütün o büyük ozanlarına gösterilen bir saygı diye karşılıyorum, bir gerçeğin aydınlığa çıkmasına seviniyorum».[1]

Türkçeyi ve büyük Türk ozanlarını kazandığı başarıya ortak yapan Dağlarca, ulaştığı çağdaş ozanlarımızın en başarılısı olma çizgisinin nedenlerini de açıklamaktadır. Bu nedenlerden ilki Türk şiir geleneği, ikincisi de kendisinin «ses bayrağı» olarak nitelediği Türkçe kaygısı ve sezgisidir. İlk kitabı olan «Havaya Çizilen Dünya»dan (1935) son kitabı olan «Haydi»ye (1968) kadar sürdürdüğü gelişme çizgisi, geride bıraktığı dönemeçler ve aşamalar edebiyat tarihçisini nesnel bir takım yargılara götürecektir. O zaman, Yaşar Nabi Nayır, Prof. Suut Kemal Yetkin, Vedat Günyol, Prof. Fahir İz ve Memet Fuat'tan kurulu jürinin

«Dağlarca'nın bugün elimizde bulunan 31 kitabı ve sayısı 5.000'e yaklaşan şiiri ile nicelik bakımından olduğu kadar, şiirinin çeşitliliği, orijinalliği, genç kuşaklar üzerindeki etkileri, kişiliğinin su götürmez kesinliği ile nitelik bakımından da ağır bastığını» birlikte kabul edişi onaylanacaktır kanısındayım.

«Çiziyorum havaya dünyamı bir çiçekle
Ve hayran bakıyorum bu rüya gibi şekle»

diyerek şiir dünyasına giren Dağlarca ikinci kitabı olan «Çocuk ve Allah» (1940) ile ilgi uyandırmaya başlar İlk destan denemelerinden sonra «Toprak Ana» (1950) ile de, yurt gerçeklerini «dizleyi dizleyi» şiir dağına tırmanmaya devam eder.

«Toprak Ana»nın benim anılarıma giren bir yanını açıklamak isterim. 1950 yılında Aksu Köy Enstitüsünden Paris'e giderken yanıma aldığım tek şiir kitabı, öğrencilerimden birinin ciltlediği «Toprak Ana» idi. Beni zaman zaman Anadolu'mun yoksul köylerinden «Kızılırmak Kıyıları»na değin götüren bu kitabın ilk sayfasında şu satırlar var: «10 Kasım 1950 tarihinde Paris'e giderken yanıma aldığım, sayın Kutsi Tecer'de kalan ve bugün beni bulan yol kitabı. 16.XI.1964».

o

Dağlarca'yı «yüzyılların gerisinden yüzyılların ötesine seslenen bir efsane yaratığı» halinde tasarladığını söyleyen Oktay Akbal'a göre «Dağlarca'nın sanat anlayışını şu tek cümlesi ne kadar sağlam gösteriyor: *(Sanat eseri hem bir saat gibi içinde bulunduğumuz zamanı, hem de bir pusula gibi gidilmesi gereken yönü işaret etmelidir).*[2] Hakçasını söylemek gerekirse, Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın şiiri «pusulalı

saat» gibi karşımıza çıkmaktadır. Aksaray Bulvarına seslenen «Karşı-Duvar dergisi»nin «bir saat gibi içinde bulunduğumuz zamanı» gösterdiğine şüphe yoktur. Fakat, «gidilmesi gereken yönü işaret eden» pusula konusunda görüşler değişiktir. Yönü dar sınırlara hapsetmek ve şiirde bir öğretinin sözcüsünü aramak isteyenler Dağlarca'nın «pusula»sının çok yanlı olduğunu göreceklerdir. Bana kalırsa bu durum ozanımızın «dağlarca» kişiliğinden ve şiirinin çokboyutlu oluşundan doğmaktadır. Dağlarca'nın şiir evreni bütüncül bir dünya görüşüyle yeni bir bireşimin arayıcılığında görünüyor.

Dağlarca'ya verilen ödülün, gelecek yıl Amerika'da Türkçe ve İngilizce olarak yayınlanacak «Dağlarca'nın Seçme Şiirleri» adlı kitapla önemli bir sanat olayı niteliği kazanacağı bugünden söylenebilir. Gerçi bazı çevreler bu ödülün önce Türkiye'ye verilişinde, Uluslararası Şiir Forumuna Koppers Firmasının da yardımda bulunuşunda bazı hesaplar aramaktadırlar. Bu düşünceler, bir dereceye kadar yersiz bulunmayabilir. Fakat gözden kaçırılmaması gereken bir nokta vardır: «Vietnam Savaşımız» (1966) adlı kitabın yazarı olarak Dağlarca'nın Amerika ve Amerikalılar konusunda ne düşündüğü bellidir. Üstelik, adı geçen kitabın gene aynı yılda yayınlanmış olan İngilizce çevirisi de ortadadır. Böylece, Dağlarca'nın «Amerikalılar, çağın en büyük barbarları» derken «Americans, the greatest barbarians of the age» görüşünde olduğu cümle âlemce bilinmektedir. Küçük bir ödül ve bir Amerika gezisi ile Dağlarca'nın satın alınamıyacağı şüphesizdir. Dağlarca'nın kişiliği, ödülü kabul etmesi kadar gelecek yıl Pittsburgh'a gitmesini de olağan kılmaktadır.

14 Haziran 1968'de İstanbul'da yapılan «Ödül Töreni»nin insana burukluk veren yanlarını sözkonusu etmek

istemiyorum. Dağlarca'ya, sesi gelecek yüzyıla da uzanacak bir çağdaşımız olarak bakıyorum. Ataç gibi düşünmeden de, bu gerçeğin paylaşılabileceğini sanıyorum.

Oktay Akbal'ın «Haydi» üzerine yazarken öne sürdüğü gibi, «Dağlarca derken bir inanılmazlık, bir ulaşılmazlık, bir yetişilmezlik geliyor akla. Binlerce, binlerce şiir. En güzellerini seç, yüzlerce yüzlerce şiir. Yarına kalacak sayısız şiir. Çeşitli bağları olan birbiriyle, hiçbir bağı olmayan birbiriyle... Dağlarca'nın şiiri hem bir bütün, hem de tek tek».[3] Belki de Dağlarca'nın büyüklüğü buradan geliyor. Bir damla deniz suyunun denizi yansıtması gibi bir dörtlükle de şiir evrenini ortaya koymasını biliyor.

---

[1] *Yeni Adana, 17 Haziran 1968, s. 2.*
[2] *Oktay Akbal, Şair Dostlarım, İstanbul 1964, s. 23.*
[3] *Bk. Varlık, Sayı 720, s. 7 (15 Haziran 1968).*

Şööle Bi Çıkiym

Nermi Uygur

Hiç görmemiştim bu irilikte kaplumbağa. Üstten pervaneliler gibi iniverse dikine, o şurdaki koy diye birşey kalmaz, bizim evi de örter, öbürleri de. Kül kül ortası. Kenarlarsa ak mı ak. Maviler arasından uzatmış ayaklarını, şurasına burasına değen böcekleri — böcek ne gezer gökte — martıları itip duruyor.

İyi güzel ama yürürken bizim değil gök. Oturucuların erdemi yukarları gözlemek. Ayağın buyruğunda göz : gerçekçi bir felsefe öğretisi falan değil bu, gerçeğin düpedüz kendisi. Tersini savunanlara sözüm şu : yaşamaya uygula öğretini anlarsın, — tökezlenip öptüğün gündür yeri.

Bir inip bir kalkıyor kapak. Kedi girmiş çöp tenekesine. Tam yanından geçerken, ayak sesimden korkmuş olacak, atladı yola. Paslı bir yoğurt çanağı şangır-şungur yuvarlandı taştan taşa. Burnumda götürüyorum tenekeyi : Kurumuş limon kabukları, zeytinyağlı yemek artıkları, kutu dibine gizlenmiş reçel birikintileri, iyice sıyrılmadan atılmış pirzola kemikleri dünyamda. Şaşılacak şey duyum. Neleri anlamıyor ki insan, anlamasa da büsbütün anlaşılmaz diyemiyor. Duyuma gelince bambaşka, herşey duyumdan ötürü, duyumla anlaşılıyor. Burnum var, çöp tenekesi var — birdenbire koku diye bir gerçek ortaya çıkıyor. Çöp tenekesi ile burnum karşılaşıyor — ne yaratıcı bir karşılaşma bu.

Çiçekler şimdi de. Bahçe parmaklıklarından taşıyor sivriler, pürtükler, keskinler, dikensiler. Derinliğine açık sarı, dizi dizi, kıvrım kıvrım, yeşile dolanık. Gölgelik bura-

sı. At kestaneleri saçılmış yere. Eğilip aldım, dayanamazsın ki. Parlak, dipdiri, kaygan bir kahverengi. Meğer avucum varmış benim, ne güzel şey avuç.

İnsan kendisi, heryerde — sofrada, yatakta, konuşmada, işgörmede. Yürümenin özelliği bambaşka ama. Büsbütün kendinsin iki adım atar atmaz. Sen nerdeysen orasıdır evrenin orta yeri. Yönelişleriyle birlikte, gözü eli kulağıyla kımıldanır yaşar insan. Bir tek duyumlara açıktır dünya. Ayağa *bağlıdır* tüm duyumlarsa. Duyumlarımın olmadığı yerde ben de yokum. Kimi uzağı yakınlaştırır, kimi küçüğü büyültür sürüyle gereçlerimiz; öyle, öyle ama ayağın yardımcısı hepsi, ayağın önemini bir kez daha belirtiyor bütün bu araçlar. Bir yere kendisi gidemediği içindir ki, oraya gitmiş gibi olmayı ister insan. Gitmenin ilkel anlamıysa yürüyerek gitmektir. Unutmuş değilim otomobili. Nasıl unuturum, çok kimseye yürümeyi unutturdu o. Bin otur, git; bin otur, gel. Gerekince, peki; gerekmeyince olmaz ama. Algıları kısar otomobil : diyelim ki baktı, bakar, görmez; diyelim ki gördü, görür, tadamaz insan. Tranvay zamanında bile tabanvayı severdim ben.

Düşünmenin, yaratmanın vazgeçilmez koşulu yürümek. Dik yürüyüşle kazanılan, kafa özgürlüğüdür. Oturmadan yazılıp çizilmiyor ama otururak yakalayamıyor insan düşünceleri. Başkalarını bilmem, yürümeliyim ben masa başına geçmeden önce.

Düşünmeyi sevdiği için dolaşmayı seviyor Sokrates. Şöyle de diyebiliriz: çarşı pazar basıp yürüyebildiği için düşünebiliyor. Saçmalamayı engelleyen bir şey var yürümekte. Başkalarının olduğu yerde, zor şey insanın kendini kandırması. Gittikçe seviyorum gezginci düşünürleri. Rahat bir ayakkabı geçir ayağına, boşver havaya, bırak kendini sokaklara! Kırlara ormanlara değil, sokaklara. Alıverir çünkü

kır orman insanı içine. Ne çok direnirsen diren, yutar gene doğa seni, ağaçlaşır, yapraklaşırsın. Kendini yitirmek isteyenlerin işi kolay, insan izinden öteye yürüyüp gerisine karışmasınlar. Karışsalar da sonuç değişmez. Soluk yelin esme yönüne, gövde topraktaki inişe-çıkışa, düşünce genel düzene uyar. Kendini aşan bir bütünün parçasıdır doğada insan. Yabancı bir ülkedir düzler bayırlar; gitmeli gelmeli, en iyisi bu; hep yurtdışında yaşanmaz; en güzel ilgilerini yitirir insan o zaman. Göl avutuyordu Rousseau'yu, dere umutsuzluğunu gideriyor, ormansa barış sağlıyordu ona. Gene de insanların olduğu yerde gönlü : ortaklaşa tarihle hesaplaşıyor, gelecektekilerin kaygısıyla sıçrıyor, sekiyor, atlıyor, koşuyor ıssızlıkta yapayalnız dolaşırken Rousseau. Doğaya büsbütün kendini bırakınca çekilmiyor Rousseau. Nietzsche de öyle: şaşırıveriyor puslayı uzu süre kent dışında kalınca. Dağlara tırmanıp da ev bacalarını gözden yitirdi mi allak bullak oluyor düşünme dengesi, büyüyor, şişiyor, bulanıyor, çarpılıyor birşeyler.

Sokakta bulur kendini insan, başkalarının ortasında. Soruların çözümlerin, çatışmaların raslaşmaların, geleneklerin yeniliklerin taşıyıcısıdır sokak. Gök bulutu, döküntü tenekesi, çit sarmaşığı derken düşüncelerinle başbaşasın. Gelip geçenler, yalnız değilsin ama yalnız kalabilirsin, der gibidir. Yaratıcılığa en elverişli ortam da bu sanıyorum. Her kitabı götüremezsin birlikte, açıp bakasın; kalemin olsa da her aklına geleni yazamazsın. Bakmayınca, yazmayınca saçılıp dağılır, kaçıp uzaklaşır, solup silinir kafada çakanlar. Böylece : önemsiz unutulur, önemliyse yeni yeni kılıklarla belirginleşir adımlar boyunca. Öncülden sonuca, gerekçeden sava, kuşkudan kesinliğe, sallantıdan apaçıklığa ulaştırır yürümek insanı. Oturarak düşünen uzatmaya eğilimlidir; sözün özlüsünü sever yürüyüşçüler. Yollarda evrilip çevril-

meyen, birkez evrilip çevrildikten sonra yeniden evrilip çevrilmeyen düşünceler sırıtıverir sonradan akkâğıtta. Dışarda dolar, masada boşalır yazar.

Yaşantıları olmayan yazmamalı. Yazsa da hiç. Yaşamalarıma bir bakıma bilinçaltı ayaklarım. Yazacaklarımı yazmadan önce ayaklarımla yayıyor, ayaklarımla yoğuruyor, ayaklarımla derleyip topluyorum ben. Yazmadan önce yol yol, dönemeç dönemeç, kaldırım kaldırım yürürüm kafamdakiyle, gönlümdekiyle. Hızlı yavaş, titiz aylâk dolaşır da dolaşırım kotarılmamış satırlarımla. Bazan düzlükte kurmaya başladığım bir tümceyi yokuş tepesinde bağlar gibi olurum; çok kez de bağlayamam. Her noktamda ayrı ayrı günlerde inip çıktığım birkaç yokuş gizli, — nasıl geçtiğini anlamadığım, yormak şöyle dursun dinlendirip dirilten birkaç yokuş. Seçen, denetleyen, düzenleyen bir güç var yürümede. Başka türlü oluyor adımların belleğinden devşirilen yazılı sözcükler.

Her gün «şööle bir çıkiym» demeden, dediğimi de gerçekleştirmeden edemiyorum. Satırsız geçse de bazı günler, yürüyüşsüz geçmemeli. Kâğıt kalemden öte yazmaya başladım mı yollarda, su yüzünde kımıldanan mantar gibiyim, sıcakmış, yağmurmuş, karmış çamurmuş aldırdığım yok. Sonradan tam ortaya çıkarmak umuduyla dilimin olanakları boyunca yürüyorum ben, tasarlanabilen herşeyi kurup bozan, gölgeleyip aydınlatan, yansıtıp yorumlayan dilin. Hep aynı yerlerde dolaşsam, hep aynı şeyleri görsem de, değişik herşey benim için.

Edebiyat Adamı

Rauf Mutluay

Eski kuşakların birbirlerine adadıkları ve armağan ettikleri imzalı kitaplara bakarken — sahaflar çarşısından aldığım bir dolu var elimde — o alaturka incelik kurallarının sınırlarını dileklerince genişletip zorlayarak ne akla gelmez iltifat cümleleri bulduklarına gerçekten şaşıyorum. Yaşarken birbirlerine şair-i âzam diyenler de onlar, dâhi-i edeb de. Ama bir yerde haklı görünüyorlar hepsi. «Fakirhane»lerde oturup «devlethânelerinde» «zât-ı âlîleri» rahatsız edenler de onlar; «bende»leri oldukları makamların «teşriflerini istirham» edenler de; «emir» alıp «arzeden»; «lûtuf» görüp «takdim» eden bir incelik dikkati içinde teşekkür, hürmet, muhabbet, perestiş, hayranlık, minnet, şükran... dilin ucuna hemen geliveren kolay kelimeler yatkınlığı içinde bollukla harcanır gider. Hiç duyuyor musunuz şimdi kimsenin «minnetlerini arzettiğini», «perestişkârân-ı fikret» olduğunu? Bu bir kelimeler özleşmesi, dil sadeleşmesi sorunu değil. Eski edebiyat, mübalâğayı da bir edebî sanat olarak öğretirdi ders kitaplarında; şimdi yalnız karikatürlerde ve mizahta özrü olan.

Dili ayıklar, soyar, arıtır, özleştirirken en önce bu ölçüsüz yalancılıklardan kurtulduk gibi geliyor bana. Bunların Türkçelerini aramadık; çünkü yoktu karşılıkları dilimizde. «Allahaısmarladık»ın da, «Sağol»un da, «Hoşça kal»ın da, yalınlık içinde karşısındakine iyilik dileyen özgeçili kullanımı, bütün abartmalardan daha iyi özetler ulusumuzun davranış biçimini. Ama karşısındakine sağlık, esenlik dileyen bu çıkarsız sözlerin kendini küçülterek ötekini büyütmeye

yarayan bir yalancılıkları yok; tok gözlü, az sözlü bir görmüş geçirmişlikleri var sadece. En iyi dostlarımınkiler de içinde olmak üzere bana gelen kitaplara bakıyorum şimdi: «Rauf Mutluay'a saygıyla...», «sevgiyle...», «Mutluay'lar için», «Kardeşim Rauf'a», «Dost Mutluay'lara içtenlikle..» Çok zaman da bir imzanın üstünde yalnızca «Rauf Mutluay'a»...

Bir telgraf üslûbu bu; ama doğru ve gerekli. Bu kullanım dikkati içinde bulduk asıl ölçü doğruluğunu. Dilinin, deyişinin bütün pürüzüne rağmen anlamının gerekliliğiyle en çok tekrarladığım, ilke edindiğim bir beyti var Kâzım Paşa'nın:

«Görünür haddi tecavüz eden emrin zıddı,
Fart-ı tevkir ü tekâpû da hakaret gibidir.»

Bir de dostlarımdan birinin bakkalından duyduğu söz. Yaşlı adam, titrek elleriyle özene bezene, tam bir sıhhatle şeker tartmaya uğraşır oyalanırmış. Biraz eksik, biraz fazla, alacağını hemen alıp gidesi olmuş dostum: «— Ne çıkar, demiş, ne uğraşırsın böyle uzun boylu, tart gitsin işte; işin mi yok dirhem dirhem...» Hiç unutmadığım cevabı bakkalın: «— Tartıyorum ya bey; fazla veren eksik de verir.»

İşte böyle. Kasideler övgüsü kadar hicviyeler yergisi de var eskilerin; her ikisi yersiz ve gereksiz olan. Hem fazla verdiler, hem eksik. Bizim sağlığımız önce burda diyorum. Yanıla yanıla ölçüyü bulduk mu acaba?

Bazan söyleyerek, bazan susarak, bazan konuşup yayımlamadan, bazan sessizce yazıp hiç tartışmadan, ama dikkat ediyorum genellikle hiç yalan söylemeden, birbirimizi sessizce değerlendirip duruyoruz yavaş yavaş. Şüphesiz en az rasladığımız şey açık övgüler şimdi. Bir dönemde o kadar yersiz cömertliklerle hesapsızca harcandığı ve utandırıcı

kofluklarla güvensiz çıktığı için midir nedir, şimdi en çok hak edene de dudak kıyısından kısık sözcükler. Bu açık sözlü gerçekçilik içine fazlaca saplanmadık mı acaba? İyiden iyiye başlıca görevimiz olan haktanırlık onaylarını da unutmuyor muyuz gittikçe? Bazı yerlerde çıkmazlara da girerek.

Sözgelimi Asım Bezirci'den, çabalı ve yöntemli uğraşının ürünlerini birbiri ardınca derli toplu kitaplarla veren (Ahmet Hâşim, Orhan Veli...) Bezirci'nin emekli çalışmalarından bir örnek vereceğim. Son yayımlanan kitabında (Nurullah Ataç, Eleştiri Anlayışı ve Yazıları, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi yayınları, Mayıs 1968) ilk sayfada şöyle diyor: «Ataç'ın edebiyat ve düşünce hayatımıza birçok yararlıkları dokundu. Bunlardan birkaçını sıralıyalım:

— Edebiyatımızın doğululuktan kurtulması, batılılaşması, batılı ürünlerin dilimize çevrilmesi;

— Düşünüşümüz gibi yazışımızın da süsten, gösterişten, özentiden, yapmacıktan, sahtelikten arınması; duygusallıktan sıyrılarak akılcı, yalın, açık bir kimlik kazanması;

— Edebiyatın yenileşmesi, beğenice yükselmesi; yerleşmiş kalıplardan, eskimiş görüşlerden ayrılması, köhnemiş değerlerin ayıklanması, genç sanatçıların tanınması, benimsenmesi, yetişmesi;

— Okurlar ile yazarların eleştiriyle, eleştirinin sorunlariyle tanıştırılması, ortamın eleştiriye hazırlanması;

— Türkçenin özleşmesi, benliğine kavuşması, yazı diline konuşma dilindeki özelliklerin aşılanması;

— Bağnazlıkla, dogmacılıkla, kör inançlarla, beylik düşüncelerle çarpışılması, okurların özgür düşünmeğe, şüpheciliğe, gerçekçiliğe çağrılması, v. b. (8)

«Birçok yararlıkları»nın «*birkaçı*» yukarda sıralanan

yazar bir kişiyse eğer, bütün bunları tek başına pişirip kotarmış, ortaya koymuşsa eğer, Bezirci'nin deyişiyle «hatır gönül tanımadan, yılmaz bir öncü, bir ülkücü, bir ahlâkçı gibi çalışmış»sa eğer, bütün övgü sınırları dar gelmeli ona. Öyleyken, «sonuçlama»da ilk Bezirci cümlesi şöyle: «Bütün bunlara karşın, Ataç'ı gene de saygıyla anmalıyız». Tabiî sekizinci sayfayla altmış birinci sayfa arasında Bezirci, Ataç'ın eleştiri ve eleştirmen anlayışı üzerinde etraflıca duruyor, inceliyor, tartıyor, ama Ataç'ın öznel bir eleştiriyle yetinme zorunluğunda kaldığını belgelendirdikten sonra da... eksik tartıyor. «Bütün bunlara karşın..», ve «gene de...», «saygıyla anmalıyız». Hem karşın, hem gene de, hem de gereklik kipinin öğüdü. Sonu nasıl bağlanırsa bağlansın bu cümlede hiç de saygı yok işte. Doğru ve tam söyleme dikkati, nereye kadar gitti görüyorsunuz; bu şimdi hepimizin kusuru, kuruluğu, belki de korkusunun yarattığı bir davranış ortaklığı gibi. Sanki bir suçlunun zorunlu savunusunun çıkmazında sakıncalı bir gerekçe ileri sürer gibi «karşın», «gene de», «anmalıyız». Sağ olsaydı Ataç ne derdi bu anlatıma?

Bezirci'yi küçümsemek, yanlışını ileri sürmek değil istediğim. Belki bir kalem sürçmesi, kökü önceki bölümlere dayanan bir bağlantı cümleciği, nihayet bir üslûp özelliği olabilir bu. Ama hepimizdeki bir biçim benzerliğini; sevgilerimizi, hayranlıklarımızı, coşkumuzu dile getirmekten vazgeçiren bir nesnellik davranışının kuruluğunu da gösteriyor. Arasıra biz de eskiler gibi birbirimizi daha çok övebilsek; sevgilerimizi, hayranlığımızı daha derinden ve içten söyliyebilsek dedirten bir eksikliğin sancısı. Bezirci'nin cümlesi vesile oldu bu duyguma.

Asıl söyliyeceklerim buradan başlıyacak. Bezirci'nin de o kadar az sözle gereğince belirttiği gibi Ataç, «eşine az

raslanır bir yazarımız, bütün varlığını edebiyata adamış bir edebiyat tutsağı, bir tiryaki, bir âşık, edebiyatla birlikte yaşayan bir edebiyat adamı» idi. Sanırım eksikliği en çok duyulan yanı bu. Bir radar gibi her yöne açık, her olayı almaya hazır, her sesi yankılayan, hep okuyup hep edebiyat yaşayan Ataç. Bütün yazdıklarını da hem gazete ölçüsünün yaygınlığında halka dönük, hem en aydın okurunun inceliklerini doyurarak ölçülü ve içten kılarak.

Şimdi... kendi dergilerinde yıllarca tek satır yazmadan sabreden eleştirmenler, ayda bir iki yazıyla yetinen özrü kendince inanılır tembeller, yazmayı hâlâ ikinci iş derecesinde tutan geçim zorunluları, kendi yazdıklarından başkasını okumayan doğurganlar, yalnız bir türün ürünlerine ilgi duyup gerisini boşlayanlar, yani biz hepimiz, Ataç özleminde birleşebiliriz. Rahatlık, devletçe korunma, iyi mevki, geçim genişliği, sağlık, çağ... sorunu değil bu. Şüphesiz çok genişlemiş bir edebiyat hayatında, eskiden olmayan çok sesli ve çok yankılı zengin bir dünyadayız şimdi. Ataç olsa nereye yetişebilirdi şimdi. Bu ayrı bir konu. Ama yaşamımız, edebiyattan başka şeylerle dolu hepimizin.

İşte burda Oktay'ı, Oktay Akbal'ı düşünüyoruz hemen. «Şair Dostları»nın portrelerini hem kendini sevecen bir merkez yaparak hem kendi yansımalariyle o kadar incelik ve özgeçiyle ustaca yazan Akbal'ı. Yıllardır tekrarlarla okurum hikâyelerini. Topu topu kaç kitap. Nerdeyse kısır, durgun bir yazar diyebilirsiniz. Nihayet iki küçük roman denemesi, ilki yirmi iki yıl önceden başlayan altı küçük hikâye kitabı; görünüşte toplam bu. Tabiî çevirilerini saymıyorum. Çok zaman ne kadar tatlı da okusak en beğendiğimiz kitapların çeviricilerini hatırlamayız bile. Ama değerlendirdiğimiz açısıyla Ataç gibi Akbal'a da baktığım zaman, aynı saygı noktasında hayranlıkla irkiliyorum. Biliyorum ne

zor yollardan gelmiş, ne verilmez sınavlardan başarıyla, alın akıyla çıkmış yazarlarımız var daha. Bir yazıda anılabilir mi hepsi? Bugün, «edebiyat adamı» köşesinden ölçüyorum çevremi. Akbal'ın da işi gücü, konuşması, sohbeti, tadı tuzu, haberi, dedikodusu, uğraşı, düşü, gecesi, gündüzü edebiyat hep. Bunu yakından görmek fırsatını bulduğuma ne kadar seviniyorum. Ve uzun süredir Varlık'ın, açar açmaz okuduğum ilk yeri onun sayfası. Şimdilerde birinci cildi yayımlanan «Günlerde - 1», (Varlık yayını, Mart 1968) elimden hiç eksik etmediğim arkadaşlardan biri. Çok mu güç onları yazmak? Değil tabiî. Ama yazılmamıştı işte. Günü gününe, değeri olan hiç bir şeyi atlamadan, o kadar yayın zorlukları içinde, hepimizi arasıra yüreğimizden vuran anılar, gözlemler, düşünceler anlarını yitirmeden yaşamak. Oktay Akbal'da görüp nice uyanık ve çalışkan yazarda görmediğim nitelik bu. Kitaplar, filimler, dergiler, dostlar konuşması, otobüs yolculukları, çarşı alışverişleri, içkili toplantılar, uykusuz geceler, ev yalnızlıkları, hasta bekleyişleri, gazete izleyiciliği, olaylar kalabalığı içinde kendini ve görevini hiç unutmadan hep edebiyatçı olarak yaşamak. Birikiyor bunun ürünleri. İki roman denemesiyle altı küçük hikâye kitabı dedim; ya yıllardır süren gazete fıkracılığı. Yazık ki çok insanın okumadığı — benim de hiç görmediğim — körfez bir gazetenin sütunlarında sessiz. Arasıra Yeditepe, Yeni İnsan aktarıp yayımlıyorlar da birkaç tanesini görebiliyorum. Yeditepe'de «İnsan Hayvanı» diye bir fıkrasını okudum, aylardır unutamıyorum. Sokakta gördüğüm bütün Anadolu insanlarına hep o fıkranın yüreğiyle bakıyorum nicedir. Bu yıl içinde eski birikintilerden iki kitap daha yaptı Oktay Akbal. «Konumuz Edebiyat», «Dost Kitaplar». Belki derin araştırmalar, kılı kırk yaran inceleme düşkünleri aradıklarını bulamazlar bu kısa dikkatlerde. «Küçük Te-

sadüfler»e sandığımızdan fazla borçluyuzdur bence. Nicesini ayıklayıp atarak, yıllar süren yazıcılığın, kırgın kitap piyasasındaki ufaltılmış örnekleri bunlar. Ama sürekli bir okumanın, her günü sanatla değerlendiren bir yazarın, her hakkı gününde ödemek isteyen bir açık hesaplaşmanın örneği bunlar. Ataç da, bir başka türlü yankıyla, tabiî şiir odağını ve dedikodu yergisini hiç kaybetmeden, böyle yazıyordu işte.

Ne büyük suç yazabilecekken yazmamak. Yazmak isteyip yazamamak ne acı; her gün biraz ölürken. Bütün yönlere çevrik ilgi ve sevgi genişliğiyle her anını değerlendirdikçe, Oktay Akbal, birçoğumuzun duyduğu bu esefi duymayacak sanıyorum. Ödevini yapan bir «edebiyat adamı» olduğu için'

o

MEHMET SEYDA'nın

Unutamıyacağınız Hikâyeleri :

Garnizonda Bir Olay

Yeni çıktı. Kitapçılarda arayınız. Bulamazsanız 5 TL. pul karşılığı isteyiniz.

SET KİTABEVİ — Ankara Cad. 66, İstanbul

Köy Enstitüleri Ve Bir Roman

Vedat Günyol

Atatürk, Yeni Türkiye'nin kaderini gençliğin eline bırakırken, yurdumuzun yalnız dışa karşı değil, içerideki devrim düşmanlarına karşı da bağımsız ve özgür kalmasını düşünmüştü. Bu gençlik yalnız şehir ve kasaba gençliği miydi? Büyük çoğunluğu köylü olan «sınıfsız bir Türkiye» düzeyinde, gençlik kavramı, elbette ki köylü - kentli bütün gençliği içine alıyordu. Türk köylüsünün okuyup aydınlanması, dostunu düşmanından ayırdeder hale gelmesi Atatürk'ün en başta gelen özlemlerinden biriydi.

Köy enstitüsü düşüncesinin kaynağında, Türk köylüsünü, canı kanı pahasına sömürgenlerden temizlediği anayurduna daha bir bilinçle sahip kılma isteği yatar. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, Atatürk'ün yurdumuza sağlam bir eğitim programı hazırlatmak için çağırdığı Amerikan filozof ve eğitimcisi John Dewey, yüksek öğrenimin yanı başında, hattâ ondan daha önemli bir sorun olarak, işe köyden başlanmasını ve bunun için de memleketin özel koşullarına uyan bir sistem yaratılmasını salık vermiştir. Yıllarca sonra bulunup uygulanan bu sistem, bütün dünyanın hayranlıkla karşıladığı Köy Enstitüleri sistemidir.

Köy Enstitülerinin kuruluşundan buyana 28 yıl geçti. Daha kurulur kurulmaz, gerici çevrelerin temsilcileri kara aydınlarca birer komünist yuvası diye saldırıya uğradılar. Bu saldırıların ardında, yüzyıllarca köylünün sırtından geçinmiş bir soyguncu sınıfın çıkarı kendini duyuruyordu bütün

ağırlığıyla. Amaç belliydi, köylünün uyanmasını istemiyorlardı. *Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilât Kanunu*'nun Meclis tartışmasında (1942), Yozgat milletvekili Sırrı İçöz bu gerçeği şöyle dile getiriyordu:

«Muhterem arkadaşlar, bu kanun, köylüyü yetiştirecek, köylüyü uyandıracaktır. Bu Kanunun istihdaf ettiği eğitmen ve öğretmenlerdir. İlk Meclis'te Köy Kanunu müzakere edilirken bendeniz salondan dışarı çıkmıştım. Dışarıda Allah rahmet eylesin, Beypazarlı Çayıroğlu Hilmi bey vardı. İçeride ne konuşuyorsunuz, diye sordu. Köy Kanunu'nu konuşuyorduk, dedim. Maksat nedir, dedi. Lâtife olsun diye, maksat senin gibi mütegallibenin elinden köylüyü kurtarmaktır, dedim. Bana cevap verdi ve dedi ki, kurtaramazsınız, değil mi ki, köylü çuvalını alıp benim ambara geliyor, değil mi ki, bana akıl danışıyor, kurtaramazsınız. Köylü çuvalını alıp ambara gelmezse, bana akıl danışmazsa, o zaman mütegallibenin elinden kurtulur. Bu Kanun (yani Köy Okulları ve Enst. Teşkilât Kanunu) köylüyü kurtaracaktır, ne çuvalını alıp mütegallibenin ambarına gidecek, ne de akıl danışacak. Bu eğitmen ve öğretmenler köylüleri irşat edecektir, onları kurtaracaktır.»

İşte, Köy Enstitülerinin daha başlangıçtan beri uğradığı saldırıların gerçek nedeni.

Tonguç'un anısına sunulan *Tonguç'a Kitap* adlı eserin başında İnönü, «...ilköğretim tarihimiz, enstitüleri kurmasiyle ve Köy eğitiminin esaslarını kavramasıyla mümtaz bir insan olarak daima onu şükranla hatırlayacaktır» derken, köy enstitüsü düşüncesinin uygulanmasını doğrudan doğruya Tonguç'un kişiliğine ve çabasına bağlamaktadır. Bu bakımdan köy enstitüleri ile ilgili tartışmalar, son hesaplaşmada, Tonguç'un tutumu ve düşüncesi üstünde toplanmaktadır. Devrim Türkiye'sinin, Atatürk'ten sonra, düşünce ve eyle-

mi birarada yürütmüş bir numaralı adamı olan Tonguç'un başarısı, kıskanç ve kötü ruhlu bir çok politikacının, özellikle, Yücel'den hemen sonra gelen eğitim bakanlarının düşmanlığını çekmiştir üstüne.

Bugüne kadar Tonguç'un kişiliğinde Köy Enstitülerini kötüleyenler, genel olarak, köylünün uyanmasını, uyanıp da — en azından oy yoluyla olsun — silkinmesini istemiyen çıkarcı sağ çevrelerin insanlarıydı. Bugün, sol çevrelerin, bir başka yönden, hiç de sağlam belgelere dayanmayan bir takım savlarla, Enstitülere, dolayısiyle Tonguç'a karşı çıktıkları görülüyor.

Bu saldırının temsilcilerinden biri, belki de başlıcası romancı Kemal Tahir'dir. Romancı, *Bozkırdaki Çekirdek* adlı romanında, bir Köy Enstitüsünün kuruluş serüvenini anlatırken, düşüncelerini önce bir romancı olarak seçtiği konunun işlenişi, aldığı yön ve vardığı sonuç yoluyla, sonra da, kendine sözcü olarak seçtiği müfettiş Şefik Ertem'e söylettiği sözlerle açıklıyor.

Şefik Ertem, bay Alangu'ya bakılırsa (Bk. Varlık Yıllığı 1968, s. 48-56), «Enstitülere saldıranlarla onu savunanlar dışında, eskiden varlığı hiç hissedilmeyen, ağzı kapatılan, ancak son yıllarda bu sorunun temellerini kurcalamaya başlayan bir yeni gerçekçidir.» İşte Kemal Tahir, Şefik Ertem'in «yeni bir gerçekçi» kişiliğinde Köy Enstitüleri sorununu ele alıyor ve ona karşı güvensizliğini dile getiriyor. Aslı aranırsa, *Bozkırdaki Çekirdek* böyle bir güvensizliği dile getirmekten daha öte bir eser, Köy Enstitülerini maskara etmek için yazılmış bir roman niteliğini taşımaktadır. Romanın konusuna değindiğim zaman bunu göstereceğim. Romanın arka kapağına koyduğu şu parça, romancının ne denli haksız ve gerçeğe aykırı bir önyargı ile Köy Enstitülerinin ve onu savunanların karşısına çıktığını açıkça gös-

teriyor:

«Bizdeki toplumsal ve siyasal şartlar içinde Köy Enstitüleri, köylü çocuklarının çile çekme ve azla yetinme yatkınlıklarından yararlanarak, en ağır işlerde gaddarca çalıştırılıp sömürülmelerinden başka bir sonuç veremezdi. Nitekim bu deneme, son hesaplaşmada, biz Türk aydınlarının, halk düşmanlığını değilse bile, halka hiç acımadığını ispatlamıştır. *Bozkırdaki Çekirdek,* işte bu çapraşık dramın romanıdır.»

Kemal Tahir, bu «çapraşık dram»ın, önce kaynağına götürüyor bizi. «Ankara'nın yüksek politika çevreleri» diye nitelenen, tek partinin genel sekreterlik odasındayız. Genel sekreterle bir milletvekili, bir paşa, bir de başbakan adayının tartışmalarından öğreniyoruz ki, Köy Enstitüleri, Nazi Almanya'sının dünyaya kabul ettireceği *bin yıllık* düzene bir ortam hazırlamak, köyleri köy liderleriyle (yani öğretmenlerle) bozulmaktan kurtararak devlete (yani tek parti rejimine) bağlı tutmak amacıyla kurulmuş. Buna göre, Köy Enstitüleri, gerçekte, Türk köylüsünü okutup aydınlatmak, Tonguç'un deyimiyle, «batı medeniyetinin, çağımız uygarlığının nimetlerine kavuşturmak» değil, tek parti rejimini sürekli kılmak düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Daha açıkçası İnönü, «ebedî Şeflik» tutkusuyle, köyü köylüyü değiştirmeden, yani «köy çocuklarını köylülüklerini kaybetmiyecek biçimde yetiştirecek», sadece «doğayla boğuşacak» yetenekte «kendine yeterli» bir düzeyde tutup, yine ağanın, «mütegallibe»nin buyruğunda bırakacak bir eğitim yolu seçmiştir. O İnönü ki, en azgın günlerinde bile Hitler'e yanaşmamış, Türkiye'yi Nazi Almanya'sının yanı sıra savaşa sokmamış, Von Papen politikasını iflâsa sürüklemiştir; Atatürk'le birlikte Darülfünun'u kaldırıp Üniversiteyi kurarken onu Hitler Almanya'sından kaçan Nazi düşmanı kal-

burüstü bilginlerle donatmıştır! Bütün bu savları ortaya atmak için «yeni gerçekçilik» adına bile olsa, olayları böylesine ters yönden değerlendirmek ve mantığı zorlamak insanı şaşırtıyor doğrusu.

Evet, Kemal Tahir'e göre, İnönü böylesi bir düzen getirmek istemiştir Köy Enstitülerini kurarken ve bu işe de Tonguç'u (şu *Bulgaryalı, dülger kalfası kılıklı* Tonguç *zibidisi*'ni) maşa olarak kullanmıştır. Ama, artık koşullar tersine dönmüştür. İkinci Dünya Savaşı son bulmaktadır. Hitler yenilgiye uğramış ve Enstitüler birer «komünist yuvası» olmuştur. Onun için *yüksek politika çevreleri,* bu zararlı kurumları kapatmaya karar vermişlerdir. Ama İnönü'nün bu karardan haberi yoktur. İnönü bir devlet adamıdır her şeyden önce. «Toplumun kabul etmediği, yada pek yakında kabul edeceği kesinlikle belirmiyen» hiçbir şeyi sürgit tutamaz (s. 27). Nasıl olsa halk ve köylü Enstitüleri tutmamıştır, İnönü de harcanmasına göz yumacaktır. (Burada da insanın şaşmaması elden gelmiyor. Çünkü, sağcılar daha baştan beri Enstitüleri birer komünist yatağı diye suçlayıp kapanmalarına sevinirken, Kemal Tahir de birer nazi yuvası diyerek, aynı sevince katılıyor.) Yalnız durumu gizli tutmak için, kurulması daha önceden kararlaştırılan Dumanlı Boğaz Köy Enstitüsünün temellerini atma işini görüşmek ve hemen işe koyulmak üzere Tonguç genel sekreterliğe çağrılmıştır. Burada, Kemal Tahir, bize Tonguç'un ağzından, onun Köy Enstitüleri üstündeki düşüncesinin özünü (!) veriyor: «İnsanı değiştirmeye değil, maddî eser vermeye dayanır enstitü anlayışı» (S. 20)

İşte, bütün roman, Tonguç'a yakıştırılan bu düşüncenin sakatlığını gösterme yolunda harcanmış zorlama bir çabanın ürünüdür. Bu sakatlık, kuruluş günlerindeki olayların bir açmaza itilen gelişimi yanında, roman kişilerinin tar-

tışmalarında gösterilmiştir.

Olayları daha sonraya bırakıp, şimdi Tonguç doğrultusunda bir ülkücü olan Enstitü müdürü Halim Akın'a karşı, Kemal Tahir'in sözcülüğünü yapan «yeni gerçekçi» müfettiş Şefik Ertem'in Tonguç'a yüklediği yanılgıları ve suçları, sonra da kendinin ileri sürdüğü karşı-düşünceleri ele alalım.

Şefik Ertem'in yaptığı eleştirinin çıkış noktası, Tonguç'un *Canlandırılacak Köy* (1939) adlı eseridir. Kitaptan aldığı şu cümle, ona göre, eserin ana ilkesini özetlemektedir:

«...rejimi yarı aydınların suikastinden koruyacak tedbirleri almayı hiç ihmal etmemek lâzımdır. Bunun için de köy kaynağından, hayata daha kuvvetli bağlarla bağlı, çağımız uygarlığının işlerini başarmaya daha yatkın, taze elemanı, bol bol alarak ve onların karakterini bozmıyacak müesseselerde yetiştirerek, bu kabil insanlardan Cumhuriyeti besliyecek ve gürbüzleştirecek, memleketi saadet yuvası haline getirecek, hakiki İŞ ADAMLARINI yetiştirmek lâzımdır.» (s. 150)

233 sayfalık koca kitaptan seçtiği bu tek cümle üstüne büyük dehasıyla yüklenen Şefik Ertem, başlıca şu noktalar üzerinde duruyor:

1. Ona göre, buradaki *rejim* sözü, tek parti yönetimi anlamına gelmektedir. Tonguç tek partinin adamıdır. Bu yönetimi ayakta tutmak için de, onu «yarı aydınların» (her kimlerse bunlar, böyle diyor Şefik Ertem), «suikastinden» koruyacak yetenekte, rejime körü körüne bağlı köy öğretmenleri yani «rejimşörler», yani köle ruhlu bir takım insanlar yetiştirmektir.

2. Bu «rejimşörler», «hayata daha kuvvetli bağlarla bağlı» köy çocuklarından seçilecek. Burada Şefik Ertem so-

ruyor: «Nedir bunları hayata bağlıyan *daha kuvvetli* bağ?» Yine kendi veriyor cevabını: «İlkellikleri mi?» diye alaylı alaylı.

3. Şefik Ertem için sorunun asıl can alıcı noktası şu: «Onların karakterini bozmayacak müesseselerde yetiştirerek» sözü. Bununsa «değiştirmek kesinlikle söz konusu değil» demekten başka anlamı yoktur.

4. Ya peki, «çağımız uygarlığı» ne demek oluyor? «Sanki çağımızda uygarlık tekmiş gibi...» Dünyanın en azından üçe bölünüp «birbirinin gıtlağına sarılmış» olduğu bir çağda böylesi bir sözü ancak «akıldâneleri» söyleyebilir.

1. *Canlandırılacak Köy* adlı kitabı, en azından ortaokul çıkışlı bir okurun iyi niyetiyle okununca görülür ki, Tonguç'un rejimden anladığı şey, Cumhuriyet rejimidir. Tonguç'a göre «bir cemiyet için en büyük felâketlerden biri, o cemiyetin fertleri arasında müminsiz putların türemesi ve çoğalması, cemiyetin ekseriyetini teşkil eden insanların iş yapma, başarabilme kabiliyetlerini ve şahsiyetlerini kaybederek sürüleşmesidir. *Cumhuriyet,* bu trajediye asla meydan vermeyen bir hükümet şekli olduğu için mukaddestir.» (Önsöz, s. IV). Görülüyor ki, Tonguç, insanların kişiliklerini yitirerek sürüleşmesine karşıdır. Onun düşündüğü eğitim, insanları dikta rejimlerinin kölesi birer «rejimşör» olarak değil, tam tersine, kişilik sahibi, yaratıcı birer varlık olarak yetiştiren bir eğitimdir. Nitekim, «Köylü okutulmazsa, köylünün arasına yeni kıymetler yayılmazsa *inkılâp* şehrin dışına çıkamaz ve kökleşemez.» diyor. (s. 22). *İnkılâbın* ruhu *cumhuriyetçilik* ve *devletçilik*'tedir. Tonguç'a göre: «*Cumhuriyetçilik* ve *Devletçilik* demek; insanla hayat, hayatla tabiat, cemiyetle fert, fertle devlet, vatandaşla hükümet arasındaki münasebetleri memleket realitelerine

göre kurmak; bu ana prensiplere dayanarak, üzerinde yaşanılan tabiatın unsurlarından azamî şekilde faydalanabilmek, ardı ardına ve hiç tükenmiyen hayat imkânları yaratmak (Kemal Tahir'e inat), fertlerin yapamıyacakları hattâ tahayyül bile edemiyecekleri *iyi* ve *güzel* şeyleri tahakkuk ettirmek demektir.» (s. 23)

Evet, «yeni ve kadir insan (yani köylü) tipleri yaratmak! Tonguç'un kafasındaki *kadir* insan (köylü), tabiata ve kadere boyun eğmeyen, «başarılamıyacak iş dünyaya gelmez» diyebilen insandır. *Yeni* köylü tipine gelince, o da, Cumhuriyet dönemine gelinceye kadar, «idarecilerin ve münevverlerin, esir muamelesi yaparak ezdikleri, soydukları, harcadıkları ve devlet idaresine hiç bir suretle iştirak ettirmedikleri (Önsöz, S. II)... yabancılara bir çok imtiyaz vererek, onlarla beraber emmek yolunu tuttukları (Tonguç daha 1939'larda, bugün adına *komprador* dediğimiz satılmışların tanımını yapmış) köylünün «köyden başlıyarak tâ Kamutaya varıncaya kadar Devletin bütün şubelerinin idaresine.. iştirâk» edebilecek insan tipidir. (Önsöz, S. IV-V), Kemal Tahir'in, böylesine açık ve seçik bir dille ortaya konan düşüncelere aldırmazlık edip, değişmez ve kesin bir önyargı ile olayları değerlendirmeye kalkışı ve Tonguç'un Köy Enstitüsü anlayışında «insanı değiştirme» diye bir şey olmadığını ileri sürüşü, her türlü insafı aşan bir dolanlamadır.

2. «Onları hayata bağlayan *daha kuvvetli bağ*», Tonguç'un kafasında her insanı büyüdüğü toprağa bağlayan duygusal, yani *edilgen* (Kemal Tahir'in deyimiyle *ilkel*) bir bağ değil, tam tersine, *kahramanlara* özgü, *etken* bir bağdır; toprağını ve insanlarını *canlandırma* isteğini bir ülkü, bir «alev gibi içinde» duyanlara özgü bir bağ. Çünkü, Tonguç'a göre köyü ancak «kanını ve iliklerini istiyerek köyün içine

akıtabilen» (C. Köy, s. 39) *kahramanlar* canlandırabilir. Türk eğitimcisi, onun için, «kahramanları köyün içinden yetiştirmeye mahkûmdur.» (s. 39)

3. Tonguç'un Enstitü anlayışının, köyü değiştirmek olmadığı yolundaki sava gelince, temelinden yersiz bir sav bu. Bakın Tonguç ne diyor kitabında: «Köyün canlandırılması demek, memleketin, bünye değiştirerek ve sağlam bir temele dayanarak canlanması demektir. Köyün canlanabilmesi, köylülerin ve bu temel üzerinde yaşıyan insanların, her şeyden evvel tabiatı emebilecek insanlar haline gelmeleri ile mümkündür. Avrupalılaşmak bu demektir. Avrupa'nın felsefesi, ilmi, sanatı ve morali bu gayenin tahakkuku için çalışır. Avrupalılaşmış insan demek, tabiatı ve mukadderatı yenebilen insan demektir. Tabiatı emebilmenin birinci şartı, yeni ve kadir insan tipleri yaratmaktır.» (Önsöz, II)

4. Bu sözler, Tonguç'un «çağımız uygarlığı» dediği Avrupa uygarlığından ne anladığını da açıkça meydana koyuyor. Oysa, *Çağımız uygarlığı* sözü Kemal Tahir'i çok rahatsız etmiş. Romancının «akıldânesi» bay Alangu, Varlık'ın adı geçen yıllığında, özellikle bu konuya eğilmiş. Çağımız uygarlığı neymiş, neredeymiş? O tarihlerde (yani 1939'larda) uygarlık üçe ayrılmışmış, birbirlerinin gırtlağına sarılmış bir durumdaymışlar. Hangi uygarlığa yönelecekmişiz? Faşistlerin, kapitalist demokrasilerin, yoksa sosyalistlerin mi? (Yıllık, S. 155)

Burada, Kemal Tahir'in avukatlığını yapan Bay Alangu'nun uygarlıkla politik rejimleri, politik iktidarları aynı şey sayacak kadar gülünç bir yanılgıya düşmesi çok yüksekler-den konuşma üslûbunun normal bir sonucudur. Buna kimse şaşmaz.

Tonguç'un Çağımız uygarlığı dediği batı uygarlığıdır, yani kaynağını humanizma kültüründen alan, dünyayı ve in-

sanı durmadan değiştirip yenilemeye yönelen bir kültürdür. Nitekim, Tonguç, kitabının ön sözünde, köyün yüzyıllardan beri cansızlaşıp yaşama gücünden çok şeyler yitirmiş olmasının başlıca nedenlerinden biri olarak «osmanlılaşmış münevverin (yani yarı aydının) rehberlik ettiği Türk cemiyetinin garbî Asya medeniyetinden ayrılarak Avrupa medeniyetine geçmemiş olması»nda görüyor (Önsöz, II). Çünkü, ona göre, «klâsik, aldatıcı yollardan giderek, Avrupa medeniyetinden başka ve köhne bir medeniyetin hayat telâkkilerini aşılıyan formasyon müesseselerine güvenerek *yeni insan* tipleri yaratılamaz.» (s. III)

Gelelim, Şefik Ertem'in karşı-düşüncelerine. Bunlar, aynı zamanda, birazdan göreceğimiz gibi, *Bozkırdaki Çekirdek*'in konusuna yön veren düşüncelerdir.

1. Bay Alangu'nun da üstünde durup aydınlığa çıkarmak istediği ana düşünce şu: Köyün temeldeki yaşama düzeni değişmedikçe, okuma yazma ile görülecek bir işi yoktur köylünün. Sorun «memleketin ekonomik, sosyal, hattâ politik özellikleri» ne dayanmaktadır. (S. 149). Yani demek istiyor ki Şefik Ertem, sosyalist bir toplum düzeni kurulmadan, köyü kenti içine alan bir toplumsal adalet sağlanmadan, köyü ağadan, «mütegallibe» den temizlemeden, köylüyü köyünün (yani toprağının) sahibi yapmadan, memleketi sadece eğitim yoluyla düzeltmeye, köyü canlandırmaya kalkışmak büyük bir aldatmacadır. Onun için «maarifçilerin toplum karşısındaki asıl ödevleri, kanunlar gibi, toplum isteklerinin ardından gidip onları karşılamaktır.» (S. 149).

İlk bakışta çok doğru ve her solcunun yürekten katılabileceği bir düşünce gibi görünen bu sav, Türkiye'nin 1939'lardaki (hattâ bugünkü) gerçeğini hesaba katmayan

bir aykırılık taşıyor içinde. Köy Enstitülerinin kurulduğu yıllarda Türkiye tek parii rejimi gibi faşist eğilimli bir yönetim altındadır. Kabul. Böyle bir ortamda, Tonguç gibi ilerici, aydın, namuslu, yani solcu bir eğitimciye, köyü aydınlatacak insanları yetiştirme görevi veriliyor. Köyün temeldeki yaşama düzeninin değişmesini mi beklemesi gerekirdi, işe koyulmak için? Yoksa, bu düzenin değişmesine karınca kaderince önayak olmak için, eline verilen olanaklardan yararlanması mı? Tonguç da, en azından Kemal Tahir kadar bilmez miydi, asıl sorunun temeldeki değişiklik sorunu olduğunu? Yine bilmezmiydi ki, «köylünün geçimi yola konmadıktan sonra ne yapılsa boştur. Bu yapılmadıkça o cahil kalmaya, esir olmaya mahkûmdur.» (C. Köy, S. 18) Toplumsal, ekonomik, hattâ politik sorunlar çözümlenmeden eğitime gidilmez demek, bütün okullara karşı olmaya, okul açmamaya, köylüyü okutmamaya kadar gitmez mi? Kemal Tahir, kalkınma bir bütündür, ya toptan olur ya olmaz demek istiyor. Bunu Tonguç da istiyordu, biz de istiyorduk, istiyoruz yürekten. Ama, böyle bir isteği kim gerçekleştirecekti? Buna ne bir eğitimcinin gücü yeterdi, ne de bir romancının. Romancı gibi eğitimcinin de, toplum karşısındaki görevi, bir bakıma, toplum isteklerinin ardından değil, önünde gitmek değil midir?

2. Köy Enstitülerinin uygulanmasında eğitimcilerin dayandığı biricik dayanak, «köylü çocuklarının çile çekme ve azla yetinme yatkınlıkları» dır. Çorak topraklar üstünde derslikler, işlikler yapılırken, ağaçlar dikilir, su yolları açılır, çeşmeler akıtılırken, köy çocukları köle gibi çalıştırılmıştır. Bu, uygar memleketlerin çoktan yasa dışı ettikleri korkunç bir angaryadır. «Köy Enstitülerinde öğrenciyi ezer gibi çalıştırmak bir şartla haklı olur, bütün memleket, belli

bir amaca varmak için iş seferberliğine atılmışsa» (S. 155) Buysa, «halk düşmanlığı değilse bile, halka, insana acımamak demektir.» Oysa, «insana acımadan, hiç bir namuslu, akıllı iş» yapılamaz. (S. 299)

Burada da, bir dolanlama ile karşı karşıyayız. Kemal Tahir, bir marksçı olarak, sorunu Marx'ın *yabancılaşma* kavramı açısından ele alıp değerlendirmeye kalkmışsa da, kavramı yerine oturtamamış. Marx anlamında yabancılaşma, ekonomik bakımdan, üretim araçlarından yoksun ve sömürülen bir sınıf derekesine düşürülen işçi sınıfının, ürettiği malları satın alıp onlardan yeterince yararlanamaz durumâ gelmesidir, tıpkı devleti, Tanrı'yı yaratan insanın Devlet'e ve Tanrı'ya yabancılaşması gibi. Daha açık söylemek gerekirse, köy çocuklarının, köleler gibi çalıştırılıp meydana getirdikleri Enstitüler kurdun kuşun malı olacak, parsasını başkaları (yani Nazi Almanya'sının bin yıllık düzenine ortam hazırlayan tek particiler) toplayacaktır. Köy Enstiülerinin gelişimini yakından izlemek fırsatını bulmuş, ve Bay Alangu'nun etkisinde kalmamış olsaydı, Köy Enstitülerinin parsasını yine köy çocuklarının topladığını görür ve bu güzelim kurumlara yabancılaşan biri varsa onun da Bay Alangu gibi, bir yılı aşkın bir süre çalıştığı bir Enstitüden, bir sabah herkes uykudayken, tasını tarağını toplayıp uzaklaşmak zorunda kalan ve bu yüzden Köy Enstitülerinin amansız düşmanı kesilen bir kimse olduğunu anlardı Kemal Tahir.

Angarya sorununa gelince, *Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilât Kanunu*'nun tartışması sırasında enine boyuna üstünde konuşulmuş bir sorundur bu. Burada Çanakkale milletvekili Ziya Gevher Etili'nin sorunu kökünden çözümliyen şu sözlerini beraber okuyalım : «Benim

bildiğim, Teşkilât-ı Esasiye'de bahsedilen angarya ve işkence, milleti ihtilâle sevk eden ve bu suretle tarihî vesika olarak meydana çıkan ve kanunlara konan angarya, bir şahsın, bir derebeyinin şahsî menfaatini husule getirmek için yapılan cebir demektir. Angaryanın asıl mânası budur (Bravo sesleri). Yoksa umumî hizmet, millet hizmetini yapmak için cemaatin bu mükellefiyeti üzerine almasını kabul etmemiz bir angarya değil, bir vazife, bir vecibedir.» (S. 415) Nüfusunun yüzde sekseni köylü olan bir toplumda girişilen böyle bir işin genel bir seferberlik çizgisinde olduğu da açıktır ayrıca. Kaldı ki, bu işin başında olanlar, okul kurma çabasının daha kapsamlı bir yön almasını düşünmüşlerdir. Aynı Kanunun tartışması sırasında konuşan günün Millî Eğ. Bakanı Hasan Ali Yücel, bu özlemi şu sözlerle dile getirmiştir: «Eğer Cumhuriyetin başından itibaren 9.000 küsur mektep yapabilmişsek bu mektepleri yapmak için tuttuğumuz usulün, daha geniş, daha başka bir ruhla, bir seferberlik mânası ifade eder şekilde kuvvetlendirilmesi lâzımdır.» (S. 411).

3. Köy Enstitüleri konusundaki «terslikler»den biri de, «Çocukları, yalnız doğayla boğuşacaklarmış, çevredeki insanlardan hep yardım, hep iyilik göreceklermiş gibi yetiştirmek... hem de onları yapmak zorunda kalacakları korkunç savaşa silâhsız sürerek...» (S. 153) düşüncesidir.

Kemal Tahir, *Bozkırdaki Çekirdek*'i, doğayla boğuşmada başarıya ulaşan, ama düşman bir çevrenin insanlarıyla savaşta yenilgiye uğrayan bir Köy Enstitüsü kurma ekibinin hazin, hazin olduğu kadar da gülünç serüvenini anlatarak, Enstitü düşüncesinin tutarsızlığını göstermeye çalışmış.

Konu, özet olarak şu: Dumanlı Boğaz Köy Enstitüsünün kurucu ekibi, Keşiş Düzü denen yere doğru yola çıkı-

yor. Ekip, müdür Halim Akın, el işleri öğretmeni Nuri Çevik, öğretmen Cemal Avşar, bir de Gazi Eğitim Enstitüsü öğretmen yardımcısı Emine Güleç'ten kurulu. Bu sonuncusu, sosyolojiden yapacağı doktora tezine konu olarak, bozkırdaki çekirdeği, yani insanı seçmiştir. Ekibin ilk uğrağı Ilgaz ilçesidir. Burada, daha önce tanıdığımız, Şirin köyü muhtarı Topal Osman, ağası Zeynel, dilekçeçi Cinci Nezir, Bulgaryalı muhacir Apti, Zeynel'in yeğeni Durali, bir de öğrenci adayı Esef'le karşılaşırlar. Durali ile Esef dışında, bütün bu insanlar (ki hepsi, Zeynel ağanın uzaktan yakından adamı, çıkarları ile onun oyuncağıdırlar) Köy Enstitülerinin düşmanıdırlar. Bay Alangu, «halk ve köylü Enstitüleri tutmamıştır» dediği zaman köylü olarak düşündüğü bu bir avuç düzenci insandır. Zaten, koca romanda, Kemal Tahir de karşımıza köylü olarak çıkara çıkara bunları çıkarıyor.

Ekip, Keşiş Düzü'ne vardığında, yapım işleri başlıyor. Kızlı erkekli, bir avuç öğrenciyle, öğretmen iş bölümü yapıp yıpratıcı, zaman zaman umut kırıcı bir çalışma temposuna giriyorlar. Çok geçmeden korkunç ve ardı arkası kesilmeyen bir yağmur başlıyor. Ortalığı seller götürüyor. Bu, «düşman sözünü doğrulayan» doğa ile ilk karşılaşmaları. Emine Güleç «insanoğlunun... yüzbinlerce yıldır unuta hatırlıya taşıdığı en müthiş korkuyu, doğa karşısında araçsız kalma korkusunun dehşetini» anlıyor (S. 300). Ama, kurucular, doğanın kör güçlerinden birinin baskınından kurtulmuş, ilk sınavı yüzlerinin akıyla vermişlerdir. Çok geçmeden ikinci bir sınav vermek zorunda kalırlar. Bu kez, düşman Doğa değil, insandır. Bu, Zeynel ağanın adamı, Kara Derviş'tir. Enstitünün yakınlarındaki değirmende oturur. 31 Mart olayına karışmış, türlü namussuzluklara batıp çıkmış, esrar satarak geçinen, kadın düşkünü bir adamdır. Ens-

titücülerle ilk çatışması, aslında kendinin olmayan ama, sahte bir tapu senediyle üstüne oturduğu topraklarından su borularını geçirmek için çukur kazılırken başlar. Bu çatışma, kılıçlı sopalı bir çatışma olur ve Enstitülerin başarısıyla sonuçlanır. İkinci çatışma silâhlıdır. Bu da, öğretmen Emine Güleç'e tutulan Kara Derviş'in, çayda yıkanan öğretmeni kaçırarak değirmenine kapaması ve ona saldırmaya yeltenmesiyle başlar. Artık silâhlar konuşur. Bu işe hazırlıklı olmayan Enstitücüler'le Kara Derviş arasında başlayan savaş, Kovboy ve Gangster filimlerine taş çıkartacak bir «arbede» biçiminde, her iki yandan ölüler verilerek sona erer. Böylece Şefik Ertem'in kehaneti doğrulanmış olur: «Hayalci ülkücülerin fantezileri» saman alevi gibi yanıp sönmüştür. İş bununla da bitmiyor, bozkırdaki çekirdeğin özünü aramaya gelen Emine Güleç, çoktan umutsuzluğa kapılmıştır. Aradığı her şeyi Anadolu insanında ayrıntısız, eksiksiz bulmak şöyle dursun, aradığı şeye artık güveni kalmamıştır. «Çekirdeği olsa, Bozkır hiç yeşermez mi?» diyen Şefik Ertem'in sözü, Bozkır'ın karşısında büsbütün korkunçlaşmıştır. (S. 370).

Hiç bir Köy Enstitüsüne ayak bastığını sanmadığım Kemal Tahir, insana yer yer gerçek duyusu veren o yapım işleriyle ilgili teknik bilgileri (harç karma, tuğla yapma, duvar örme, su borusu döşeme, aman vermez yağmurlar altında, her gün daha da bozlaşan çamurlarda kazma sallamalara kadar bütün teknik bilgileri) büyük bir ihtimalle, Süleyman Edip Balkır'ın *Yeni Hızla Köye Doğru* (1939) adlı kitabından; geriye kalan ve pek çoğu gerçeğe uymayan öğrenci tiplerini, düzmece öğretmen - öğrenci ilişkilerini, entrikaları bay Alangu'nun «hesaplı» tanıklığından bol bol alarak, Köy Enstitülerine olan güvensizliğini dile

getirmek amacıyla yazmış bu romanı. Ve ortaya, aslında bir eylem olabilecekken, ölçüyü kaçırıp eylemsizleşen (Ahmet Mithat Efendi geleneğine uygun) ardı arkası gelmez konuşmalarla dolu bir eser çıkmış ortaya. Oysa, düşünse, kendinin de inanmıyacağı, kulaktan dolma bir takım yanlış bilgilerle, kafasına saplanmış olan bir düşünceyi ispatlamaya kalkmayınca, yani romancılığına dönünce, örneğin, doğa güçlerini, sel basmalarını, yağmurları ve hele amansız yağmur altında kendirlerini kurtarma çabasına düşerken, kör doğa güçleri kadar görkemleşen Kara Derviş'i anlatırken, gerçekten ustalığa, *Göl İnsanları*'nın eşsiz güzelliğine varabiliyor.

o

İsmet Zeki EYÜBOĞLU'nun çok önemli
ve orijinal iki eseri

DİVAN ŞİİRİNDE
SAPIK SEVGİ

o

TÜRK ŞİİRİNDE
TANRIYA KAFA TUTANLAR

Kitapçılardan arayınız, ödemeli isteyiniz.
Kitaplar 5 er liradır.

Devlet Ana'nın Özü, Biçimi II

Ferit Edgü

Geçen yazımda (*Yeni Ufuklar*, sayı 192) *Devlet Ana*'nın edebî bir eser bile sayılamıyacağını söylemiş, bu görüşümün nedenlerini, romanın hiçbir özgün yanı olmadığı gibi, bazı çevrelerin aşırı bir önemseyişle üstünde özellikle durdukları biçimiyle dilinin de tutarsız bir bileşim çabasından başka bir şey olmadığını açıklamaya çalışmıştım. Bugün, ilk yazımda verdiğim sözü tutarak, *Devlet Ana*'nın özünün de biçimi kadar tutarsız olduğunu, romancının romanındaki ve bu romanı dolayısıyla kendisiyle yapılan konuşmalardaki görüşlerinin üstüne eğilerek göstermek istiyorum.

Öyle sanıyorum ki burda bir sanat eserinde, öz ile biçimin birbirinden ayrılamıyacağına, gerçekte öz ve biçim diye iki ayrı yapının söz konusu olamıyacağını, her ikisinin bir arada, birbirleriyle sürekli alışverişlerinin sonucu ortaya koydukları o sıkı ve tekil dokudan başka bir şey olmadığı üstündeki anlayışımı burda bir kez daha yenilemem gerekiyor. Eğer burda Devlet Ana'nın özüyle biçimini aynı yazıda değil de iki bölümde ayrı ayrı incelemeye girişiyorsam bu, 1.) *Devlet Ana*'nın gerçekte bir roman niteliği taşımayışından, 2.) romanın özellikle düşünsel düzeyde bir sav ile ortaya çıkmasındandır. Böylece edebî yönden bence hiçbir geçerliliği (ne de gerçekliği) olmayan bu romanın

özünü biçiminden ayırarak incelemenin «mübah» sayılabileceğini düşündüm.

Bazı romanlar, belirli zamanlarda, belirli koşullarda, başarılı birer sanat eseri olmadıkları halde, toplumsal yaşam içindeki olumlu işlemeleri dolayısıyla önemsenmişlerdir. Örneğin ünlü Rus düşünürü Çerniçevski'nin *Ne Yapmalı?* adlı öğretici-yapıcı romanının, geçen yüzyılın, ve belki de bu yüzyılın başlarının Rus aydınları üstünde olumlu etkileri olmuştur. Böylesi olumlu etkiyi hiç şüphesiz Dostoyevski büyüklüğündeki bir yazarın o sıralarda kaleme aldığı *İfritler*'iyle sağladığı söylenemez. Belki *Savaş ve Barış*'ı ile Tolstoy'un bile bu anlamda, çağdaşları üstünde olumlu bir etkisi olmamıştır. Bu örnekler, bu üç yazarın amaçlarının değişik olduklarını, eserlerinin toplum içindeki işlemelerinin süresinin de, niteliğinin de kaçınılmaz olarak başkalıklar gösterdiğini kanıtlar. Ama Çerniçevski'nin *Ne Yapmalı?*'sının zamanı içindeki Rus toplumunun ileriye doğru gelişmesinde yardımcı bir güç olarak belirmesi, yığınlar üstünde doğrudan doğruya bir etki gücüne sahip olmayı başarması (sanat yapıtlarında hemen hemen gerçekleşemeyecek bir niteliktir bu yığınlar üstündeki *doğrudan doğruya, dolaysız* etki gücü), bu romanı önemsememiz için yeter nedenlerdir. Ama bu önemseme, unutmamak gerekir ki, hiçbir zaman, sanat yönünden bir önemseme olmıyacak onu değerlendirirken sanat alanında kullandığımız ölçülerimizi bir yana koymak zorunluluğunu duyacağız. *Devlet Ana*'nın böylesi bir niteliğe sahip olup olmadığı sorusunu sormadan önce, bugün için *Ne Yapmalı?* türünden yapıtların mümkün olup olamıyacağının karşılığını aramak belki daha doğru olur. Genel olarak sinemanın, özel olarak belge filimciliğinin gelişmesi, gazete röportajcılığının gün geçtikte etkinlik alanını genişleterek yeni bir yazı türü olarak ortaya

çıkması, basının dar ve tekelci koşullardan (hiç değilse bir ölçüde) sıyrılma çabaları bu tip öğretici edebiyatın pabucunun dama atılmasını hazırlayan etkenler değil midir? Bu tip edebiyatın dün kendine özgü koşullardaki işlemi ve halk tabakaları üstündeki etkisinden çok daha fazlasını film, röportaj yoluyla gerçekleştirmek daha doğru, daha gerçek, giderek daha gerçekçi olmayacak mıdır? Bütün bunları bir an için unutup, *Devlet Ana*'nın yığınları olumlu yönde etkileyecek, onları bilinçlendirecek bir özelliğinin olup olmadığını soracak olsak bile, bu soruya hiçbir yönüyle, gerçekler bozulmadan, ve «mistifikasyon»'a kaçmadan Evet denebileceğini sanmıyorum. Gerçekten de sanat açısından hiçbir özelliği ve hemen hemen hiçbir değeri olmadığını ileri sürüdüğüm bu altı yüz bilmem kaç sayfalık kitap, düşünce yönünden, dile getirdiği görüşler yönünden günümüzün Türk toplumuna, yeni, olumlu, geçerli, özellikle ileriye dönük, pratikte karşılıkları olan bazı düşünce ve görüş ilkeleri sunmaktan çok uzaktır.

Romanı üstün körü okuyan, ve özünü değerlendirme bilgisinden yoksun biri, yazarın burda ileri sürdüğü görüşlerin, Türk toplumunda, kendi tarihimize bakma açısından bir yenilik getirdiğini ileri sürebilir. Yazara yakın bazı çevreler bunu yapmaktadırlar da. Bizim görevimiz, bu «yeni» görüşlerin olumluluk, bundan da önemlisi geçerlilik derecelerini ölçmek, gerçeği karşılayıp karşılamadığını anlamak, çıkan sonuçtan da günümüz okurunun yalnız dününü değil, bugününü değerlendirirken de ne derece yararlanabileceğini aramak, günümüz Türk insanının önündeki sorulara karşılık ararken, yazarın bu «özgün» görüşlerinin ne derece doğru-yol gösterici olduklarını, başka bir deyişle pratikteki gerçek karşılıklarını arayıp değerlendirmektir.

Kemal Tahir, geçen yazımın başında andığım kitabın

arka kapağında yer alan notta da belirttiği gibi, «Türk toplumunun batıdakilere benzemeyen bir topluluk olduğuna, Anadolu insanının Batılıların geçirdiği tarihsel aşamalara uğramadığı» na inanmaktadır. Yalnızca bu sözler bile onun bu temel görüşü ile, son bir kaç yıldır düşünce dünyamızda en çok konuşulan konulardan biri olan ATÜT (Asya Tipi Üretim Tarzı) arasında bir bakışım kurmak için yeterlidir sanıyorum. İlkin Selâhattin Hilâv'ın, onun ardından da ATÜT'ün marksçı şemasını Osmanlı toplumunun bir dönemine uygulama denemesi yapan Sencer Divitçioğlu'nun çalışmalarıyla, öte yandan, başta Maurice Godelier'nin Paris'teki Marksçı Araştırma ve Çalışma Merkezi'nce yayınlanmış dilimize *Asya Tipi Üretim Tarzı* adıyla çevrilen (Sosyal Yayınlar, 1966) incelemesinin, son olarak da bu araştırmalara kaynak olan Marx'ın *Grundrisse*'sinden bir bölümünün Türk okuruna sunulmasıyla ATÜT edebiyatı ülkemizde tartışılan bir konu durumuna gelmiştir. (Bunlara belki Roger Garaudy'nin ikinci elden edindiği bilgilerle kaleme aldığı bir kaç yazıyı bir araya getirerek *İslâm ve Sosyalizm* — Yön Yayınları) adıyla okurlarımıza sunulan kitabı da eklemek gerek.)

Marx'ın *Ekonomi-Politiğin Eleştirisi* için 1857 - 58 yıllarında tuttuğu, ilk olarak 1939'da Sovyet'lerde yayınlanan uzun ve ayrıntılı kitabın, özellikle *Formen...* adıyla ünlü bölümüdür bu tartışmaların başlıca kaynağı. Marx'ın sözü geçen notları daha yayınlanmadan önce Sovyet'lerde 1929-31 yılları arasında toplumsal aşamaların klâsik marksçı şemasının değişikliğe uğrayabileceği konusundaki tartışmalara yol açmıştı. Bu tartışmalar, bağnaz bir tutumun sonucu, belli bir aydınlığa kavuşmadan kapatılmış, ve eğer yanılmıyorsam, uzun bir süre, ne Doğu'da, ne de Batı'da bu konuda herhangi bir inceleme ve araştırma yapmaya cesaret

eden çıkmamıştı. 1929'larda Londra'da başlayan bu tartışmaların, o günlerin Türk intelligensia'sı arasında ilgi uyandırdığını belirten hiçbir izle karşılaşılmamaktadır. Kemal Tahir'in de dahil olduğu o günlerin intelligensia'sı, genç kuşaklarla birlikte, olayların zorlaması sonucu, üstünde durulması gereken bir sorun olarak ancak 1960'lara doğru (belki biraz daha sonra) karşılaşmıştır bu kavramla. Bana söylendiğine göre, aydınlarımız arasında bu soruna ilk ilgi duyan ve araştırmalara girişen Kemal Tahir olmuştur. (Gene bana söylendiğine göre çevresindekilerin ilgisini bu noktaya çeken Kemal Tahir, o sıralarda Batı'da yeniden alevlenen ATÜT tartışmalarından habersiz bulunuyordu.) Her ne kadar, son on yılın dergilerini karıştırdığımda bu sözleri doğrulayıcı, yazarın imzasını taşıyan bir inceleme ile karşılaşmadımsa da, edebiyat alanında, çağdaş yazarlarımıza kulak edebiyatını salık veren Kemal Tahir'in[1] bu görüşlerini yazmaktan çok kulaktan kulağa yayılmasına önem vermiş olabilmesi imkânsız değildir. Önemli olan bu değil. Önemli olan, ilerici aydınlarımız arasında uzun bir süre, Türk toplumunun da, kölelik-feodalite-kapitalizm aşamalarından geçerek sosyalizme varılabileceği inançlarının (yani kitabın bize önerdiği yöntemi alıp uygulamaya geçmeyi seçmeyip, bir sofu örneği, kitabı çokluk anlamadan, yalnızca gösterilen şemalara gözü kapalı bağlı kalmanın inancıdır bu) sarsılmış olması, Türk toplumunun gelişmesinin Batı toplumlarından farklı olduğunun bilincine biraz geç, ve gene Batı'nın etkisiyle varmış olmalarıdır.[2]

Kemal Tahir Osmanlı toplumunun yapısının Batı toplumlarının yapısına benzemediğini, aynı aşamalardan geçmediklerini söylemekle Marx'ın ve onun ardından gelenlerin görüşlerini mi paylaşmaktadır? Onun Osmanlı toplumuna bakış açısı ile, Doğulu ya da Batılı marksçılarınki aynı ba-

kış açısı mıdır?[3] Eğer böyleyse, onun Osmanlı toplumunun yorumuna, ve bunun *Devlet Ana*'da yansıyan görünüşlerine «özgün» sıfatını vermemiz yersiz olacaktır. Ama ben bu sorulara da olumlu karşılıklar verileceği kanısında değilim. Kemal Tahir'in bu görüşleri, yorumu, uygulaması «özgün» dür. Ama özgünlük tek başına bir değer ölçüsü olmadığı gibi, gerçek ve geçerlilik sözcüklerinin de eşanlamlısı değildir. Kemal Tahir'in bu «özgün» görüş ve yorumlamalarını hiçbir aklı başında marksçı paylaşamaz. Onun yöntemini geçen yazımda «idealisyon» sözcüğüyle nitelemiştim. Bu idealisyon romanın özü üstüne eğilinildiğinde çok daha açık bir biçimde ortaya koymaktadır kendisini. Örneğin romanın 183. sayfasından aktardığım şu parçayı okuyalım :

«Edebâli'nin yıllardan beri ilk defa birisine eni konu çekinerek sorduğu,

«— Nedir amacın? Konya olmayınca, tasarlayıp bozulmasından korktuğun iş, nedir?» sorusuna Osmanlı Devletinin kurucusu şu karşılığı veriyor:

«— Anadolu'yu bırakacağız şimdilik... Benim gördüğüm tez vakitte gidicidir Moğol... Çünkü Moğol'un düzeniyle uyuşmaz bizim Anadolu toprağı... eski Yunan'ın Roma'nın düzeniyle de uyuşmamıştır çünkü... — Rahatça gülümsedi: — Bizim gazi beyikler çabalasın bakalım, Konya'yı ele geçirmek için... Boğuşsunlar birbirleriyle, güçten düşürsünler kendilerini boş yere... İşimi kolaylaştırsınlar! Verimli topraklara sahip olana yarar Anadolu... Tükenmez insan kaynağıdır, *insanlarının zenaatı da görüldüğü gibi köylülük değildir, devlet kuruculuğudur.*» (Altını ben çizdim.)

Burda Osman beyin ağzında dile gelen, altını özel olarak çizdiğim görüşlerle, yazarın roman dışındaki sözlerinde de karşılaşmaktayız! Kitaplar Arasında dergisinin 1. sa-

yısında kendisiyle yapılan konuşmanın bir yerinde, aynı düşünceler, aynı görüşler, hemen hemen aynı sözcüklerle dile gelmektedir: «... Osmanlı devletinin rastlantıların meydana getirdiği bir kuruluş olmadığını, devlet kurma ve bunu yaşatma DEHA'sına sahip bir topluluk karşısında bulunduğumuzu ve zenaatları devlet kuruculuğu olduğu için, Osmanlıların bulundukları coğrafya parçasındaki toplumların isteklerine günümüz tarihçilerini bile şaşırtacak bir ustalıkla karşılık verebildiklerini ispatlıyor. Bence Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundaki ana unsur, Osmanlı toplumunu meydana getiren insanlardaki ileri devlet kuruculuğu yatkınlığı — Dehası — dir» İşte Kemal Tahir'in tarihimize bakışındaki özgünlük, ve vardığı «bilimsel sonuçlar. Özgünlük diyorum, çünkü gerçekten bu bakış açısında ve vardığı sonuçlarda Kemal Tahir'e benzer, marksçılığa az-çok bulaşmış, diyalektik ve materyalist bir yöntem edinmiş birini bulmakta çok güçlük çekilecektir. Kemal Tahir'in yöntemi Marx'ınkinden çok, çıkış kaynağı Hegel'in nesnel objektivizmi olan Max Weber ve onu izleyenlerin tarih anlayışlarına yakındır.

Gerçekte Kemal Tahir'in ideolojisi ve yöntemi (eğer varsa böyle bir ideoloji ve yöntem) yazarı da, okuru da aldatıcı bir ideoloji ve yöntemdir. Bunu, yazarın maksçı ATÜT şemasına sırtını döndüğü, diyalektikten (tabiî materyalist bir diyalektik burda söz konusu olan) uzak görüş açısına bakarak söylemiyorum. Biliyorum ki bugün, ünlü bilim adamı Maxime Rodinson'un da bir yerde belirttiği gibi, on çeşit, yüz çeşit marksçılık vardır. Dün Gramsci'nin marksçılığı ile Stalin'in ya da Jdanov'un marksçılığı. Bugün Castro'nun marksçılığı ile Mao'nun marksçılığı, sanat alanında Sartre'ın marksçılığı ile Garaudy ya da Aragon'un marksçılıkları aynı şeyler değildir. «Marx bir yığın şey söy-

lemiştir. Onun eserinde, Kutsal Kitap'ta olduğu gibi herhangi bir düşünceyi doğrulayacak yanlar bulunabilir. *The devil himself can cite Scripture for his purpose* — şeytanın kendisi bile işine yaradığında başvurabilir Kutsal Kitaba.»[4]

Gerçi Kemal Tahir «Kutsal Kitaba» başvurmamakta, ve ondan esinlenen yazarların düşüncelerinden sözetmemeye özel bir dikkat gösterir gibidir. Bunu, ve ATÜT kavramından söz ettiğinde bile onu adlandırmaktan kaçınmasını marksçı yöntemden sapmasının bir başka belirtisi olarak görebilir miyiz? Ben görülebileceğini sanıyorum. Onun diyalektikten uzak yöntemini bu tutumu bir başka yönden doğrulamaktadır çünkü. Kemal Tahir'in bu yöntemine geçen yazımda «idealisyon» niteliğini vermiştim. Ama bu sözcüğü kullanırken, yazarın hiçbir zaman tarihsel - toplumsal gerçeklere böylesi ters bakabileceğine inanmak istemiyordum. Nedir Kemal Tahir'i böylesi toplumsal - tarihsel gerçeklere ters baktıran yöntem? Basit, çok kullanılan «idealisyon« sözcüğünü onun bu yöntemine de uygulayarak işin içinden çıkmak, ve yazarı mahkûm etmek haksızlık olur. Yalnız bir noktayı da belirtmek gerekir ki, elimizdeki bu roman boyunca bilimsel bir yöntemi (marksçı ya da değil, burada önemli olan bu değil, yalnızca geçerli olabilecek bir yöntem, bilimselliği açık-seçik ortada bir yöntem) aramak isteyenler bir düş kırıklığına uğrayacaklardır. Yukarda aktarmış oluğum Osmanlı devletinin yapısı ile olan ilgili yorumları üstüne eğilinildiğinde, yazarın herhangi bir yöntemin değil, bir yöntemsizliğin kurbanı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunu belirttikten sonra «idealisyon» sözcüğünü bile kullanamaz duruma geleceğiz : *Devlet Ana'nın düşünce yapısını niteleyecek tek sözcük artık «mistifikasyon» dan başka bir şey olamaz.* Şaşırmamak gerek : özgün görünmek çokluk bu yolla olur.

Bu «mistifikasyon» lar arasında yer yer bazı doğrular belirmiyor değildir. Örneğin yazarın üstünde inatla durduğu, Osmanlı devlet düzeninin çağının Batı toplumlarından daha iyi, daha tüzel bir düzen olduğu görüşü gibi. Yalnız bunlar, hem dış, hem de iç çelişkilerden (yani toplum yapısının temelindeki öz çelişkilerinden) soyutlanarak ele alındığı için önemlerini yitiriyorlar. Yazarın bu tutumunu çok iyi belirttiği için yazım boyunca üstünde durduğum Osmanlı toplumunu meydana getiren insanlardaki «devlet kuruculuk deha»sı da bunlardan biridir. Burda da hiçbir bilimsel kurgu ile karşı karşıya değiliz. Weber'ci idealist yöntemin bile sözü edilemez burda. Çünkü Weber'ci okul toplumsal gelişmeyi, hiç değilse çeşitli çağların zihniyetinin yarattığı psikolojik davranışlarla açıklamaktadır. Kemal Tahir'de ise devletin kurulması gerçekte toplumsal - ekonomik koşullara bağlı olmadığı gibi böylesi bir toplumsal - psikolojik oluşumla da açıklanmamaktadır. Yazar her ne kadar, yukarda sözünü ettiğim kendisiyle yapılan konuşmada, «çevrenin ve tarihsel çağın ekonomik, sosyal özellikleri» nin devlet kurma dehâsına büyük ölçüde *yardımcı* olduklarını söylemekteyse de, görüldüğü gibi bunlar ancak yan (yardımcı) etkenler olmaktan öteye gidememektedir. Böyle olunca da elbet Devlet yazarın kafasında «aşkın» bir kavram olarak belirecektir.[5]

Osmanlı toplumunun «Devlet - kişi ilişkilerinin bugünkü SINIFLI BATI DÜNYASI'nın henüz varamadığı, çok ileri, çok insancıl» olduğunu sorununa gelince... Bu «çok ileri, çok insancıl» lığı yazar Osmanlı toplumundaki değişik üretim ilişkileriyle bir temele oturtmaya çalışır görünmektedir. Bilindiği gibi Osmanlı toplumunda kölelik kavramı Batı'daki gibi gelişme göstermemiştir. Ama gene de, Kemal Tahir'in kabul etmiyeceği bir kölelik (bir gizli kö-

lelik) söz konusudur, bunu da gözden ırak tutmamak gerek. Osmanlı toplumundaki sömürü ve kölelik Batı'dakinden başka bir biçim almıştır, ve bunun zamanın Batı toplumlarına göre insancıl yönden bir üstünlüğü olduğu yadsınamaz. Ne var ki Osmanlı toplumunun bu yapısının, ekonomik gelişmenin motoru dengesizlikten (déséquilibre) Batı toplumları gözönünde tutulduğunda, yoksun olduğundan gerekli dinamikten yoksun olduğunu ortaya koymaktadır. Tarihsel zaman yönünden ileri olmak, unutmamak gerekir ki, toplum içindeki çelişkilerin derinliği sonucu, pek insancıl olmasa da çeşitli aşamalardan geçmesiyle mümkündür ancak. Kemal Tahir'le onun düşüncesini paylaşanların yanıltısı da burdan gelmektedir : «Gayri insani» lik de «insani» lik gibi bir olgudur ve tarih açısınadn «insani» dir. Bu görüş altında, «feodalizmin insanlığın evrimi için kaçınılmaz bir aşama olduğu, kapitalist oluşumun ilk öğelerinin yalnızca feodalizm içinde oluşabileceğine» değgin Marx'ın ve onun yolunda yürüyenlerin düşüncelerini kesin olarak çürütecek tarihsel oluşumlarla karşıkarşıya olduğumuzu (söz konusu ister Osmanlı toplumu, ister Doğulu herhangi bir ulus, ister Afrikalı, isterse Güney Amarekialı herhangi bir toplum olsun) sanmıyorum. Kesin gibi görünen tek şey, Batı toplumları içinde feodalizm o çağın, toplumsal, tarihsel, ekonomik koşullarına en iyi karşılık veren bir düzen ise, Osmanlı toplum yapısının da, içinde bulunduğu tarihsel, coğrafik, ekonomik koşullara en uygun bir yapıya sahip olduğu gerçeğidir.

Osmanlı toplum düzeninin gerçekten ileri, gerçekten tüzel olduğu savı da oldukça su götürür. Batı tipinde bir üretim tarzına sahip olmaması sonucu, Batı tipinde bir köleliğin gelişmemiş olması bu ilerilik ve insani'lik için sanmıyorum ki yeterli nedenler olsun. Bilindiği gibi Marx,

böylesi toplumlardaki köleliğe «genel kölelik» adını vermektedir. M. Godelier ise, bu kölelik biçiminin özünde Yunan - Lâtin köleliğinden ayrı bir özellik taşıdığını belirttikten sonra şöyle diyor: «Çünkü bireyin kişisel özgürlüğü ortadan kalkmamakta, ve bir başka bireye karşı bağımlılık olarak belirmemektedir. Bu kölelik biçimi bir topluluğun bir başka toplulukça sömürülmesiyle gerçekleşmektedir.» Sencer Divitçioğlu son incelemesinde, (Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu) bu iki yanlı, hem kerim hem ceberrut devletteki sömürü mekanizmasına yöneticilerinin ilk zamanlarda, «yerleşilen ve fethedilen mirî toprakların sağladığı rantı, hattâ şer'î hukuk kaidelerini bile çiğneyerek, farklı amaçlara göre ve değişik iktisadî - hukukî şekillerde hükümdar ailesi mensupları ile *devletin dayandığı askerî ve dinî zümrelerin seçkinleri* arasında» dağıttığına değinerek belirtmektedir. (s. 28. Altını ben çizdim.) Daha Osmanlı devletinin kuruluş sıralarında (yani Kemal Tahir'in romanına konu aldığı sürenin hemen ardından) devlet henüz beylik iken, mirî toprakların köy ve şehirleriyle birlikte hükümdarın oğulları, kardeşleri, amcaları arasında «üleşilmesi»ni olağan karşılayan S. Divitçioğlu, aynı kitabının biraz ötesinde, Ömer Lütfü Barkan'dan aktardığı 1527-1528 «temsilî bütçesini» verirken XIV. ve XV. yüzyıllarda durumda büyük bir değişiklik olduğunu gösteren hiçbir belirti olmadığını söylemektedir. Bu temsili bütçe tablosu, Osmanlı devletinin tüzelliği yönünden oldukça ilgi çekicidir: Dirlik arası gelir bölüşümünde padişah haslarına düşen en düşük oran yüzde 26, en yükseği ise yüzde 86'dır. Divitçioğlunun yaptığı hesaba göre, «Padişah yıllık gelirinin 274.343.793 akça olmasına karşı, dirlik sahiplerinin yıllık ortalama geliri sadece 5.273 akçadır. Böylece artık-üründen padişaha tahsis edilen gelir, ortalama dirlik gelirinden tam

52.028 misli fazladır.» (s. 55, altı çizilecek hiçbir şey yok.) Hiç şüphesiz bu «tüzel ve insancıl» Osmanlı toplumunun «işsel dinamiği ister-istemez refah fonksiyonu aleyhine işleyecektir.» s. 67)

Sencer Divitçioğlu'nun Osmanlı insanının (dolayısıyla Osmanlı toplumunun) gerçek çelişkisi konusundaki teşhisi son derece ilgi çekicidir : «Toprakla kendisi arasındaki ilişkiden dolayı hür olan insan, devletle ilişkisinde, sömürülen sınıfın bir üyesi olarak sömürülen sürüye dahildir. Böyle olunca, insan sömürmeyi içkin bir olay olarak göremez. Osmanlı insanının *yabancılaşması* burdadır. Bireysel hürlük ve sınıfsal sömürülme Osmanlı insanının aslî karakteridir. Kendisi ananonim sömürülürken bireysel olarak, bu sömürme olayını idrak etmesine imkân yoktur. Sömürme onun için dışkın, yaşanılmayan bir olaydır. Bundan dolayıdır ki, Osmanlı toplumunda sömüren devlet her zaman meşru olmuştur.» (s. 47).

İşte aynı konuya eğilen iki insanın iki ayrı yorumu, ve varılan iki ayrı sonuç. Birincisi diyalektik bir yöntem sonucu temeldeki çelişileri gün ışığına çıkarmayı başarabiliyor, ikincisi ise idealisyon - mistifikasyon yöntemsizliği içinde «şanlı geçmişin» gerçeklikten uzak tasarılarına çekmeye çalışıyor okuyucuyu. (Roman üstüne yazılanlara bakılınca bunu çok da iyi başardığı görülüyor.) Haksızlık etmemek için Kemal Tahir'in bu tutumu benimseyen tek yazar olmadığını söylemem gerek. Geri kalmış ya da az gelişmiş dediğimiz ülkelerin *intelligensia*'sından bir çok kişi bu çıkmaz sokaklarda dolaşmaktan kendilerini alamamaktadırlar. Bunlar, geri kalmışlıklarının nedenlerini ararken geçmişlerini yücelticilikte bir avuntu bulma çabası içinde gibidirler. *Kültür Emperyalizmi Üstüne Konuşmalar*'da (Ataç Kitabevi) bu konuda bazı örnekler vermiştim. Burda yeni

bir örnek vereceğim. Maxime Rodinson, *İslam et Capitalisme* adlı kitabında, Orta-Çağdaki İslâm ekonomisinin tüzel bir ekonomi olup olmadığı sorusuna karşılık ararken bu soruya olumlu cevap verenlerden birini anıyor. Bu, Ezher'den Zeydan Abu El-Makarim adlı bir yazardır. *İslâm'da Ekonomik Yapı* adlı kitabında, Türk yönetiminin onun ardından da sömürücülerin getirdiği «sertlik» ten önce müslüman Arap toplumunun fıkh'a uygun olarak örnek bir toplum düzeni gerçekleştirdiğini savunmaktadır. Görüldüğü gibi, bu yazar tüzel olarak nitelediği düzenin temel ilkelerini islâm hukukuna oturtmaya çalışmakta, böylece de bir çok toplumbilimsel kavramı, toplumsal kurumu temelsiz, metafizik kurgularıyla öne süren Kemal Tahir'den daha «bilimsel» görünmektedir... Ama gene de, Maxime Rodinson, bu yazarı «saf» yazarlar arasına (siz buna mekanik bir düşünce yöntemine sahip idealistler de diyebilirsiniz) katmaktadır. *Devlet Ana*'nın özünü ve biçimini göz önünde tutarak ben yazarımız için bunu bile yapamıyacağım.

---

[1] *Kemal Tahir bir soruşturmaya verdiği cevapta, bugün yazarlarımızın kalemlerini, yazdıklarını Anadolu'ya gidip halka okuyacaklarını düşünerek, kullanmaları gerektiğini söylemektedir.*

[2] *ATÜT'den ilk sözeden S. Hilâv ile S. Divitçioğlu'nun iki incelemesini, Batı'da, özellikle Fransa'da yeniden alevlenen ATÜT kavramı üstündeki tartışmaların yurdumuzdaki birer uzantısı olarak görmek gerekir.*

[3] *Şüphesiz marksçı düşünürler ve toplumbilimciler arasında da, bu konuda bir anlaşma yoktur. Ancak ATÜT'nı özgün bir üretim tarzı olarak görenlerle, Engels, Lenin ve Stalin'in bu konudaki görüşlerini paylaşanlar, yani Asya Tipi Üretim Tarzı'na sahip ülkelerin feodalizm öncesi sınıflı bir*

toplum olduğunu savunanlar arasında ortak bir yön varsa o da her iki tarafın da marksçı yöntemle düşünüp değerlendirmeleridir. Kemal Tahir'in görüşleriyle bu zıt görüşlerin herhangi biriyle hiçbir yakınlık, benzerlik yoktur.

[4] *Maxime Rodinson,* İslâm et Capitalisme, *Aux Editions du Seuil, Paris, 1966. s. 39.*

[5] *Bu yazımı bitirdikten sonra okuduğum bir yazısında Dr. Murat Sarıca, «Bir takım çevrelerin, hem de ilerici sayılan çevrelerin (ne hikmettir bilinmez!) devleti toplum dışı ve toplumun üstünde metafizik bir varlık saymaları, Osmanlı imparatorluğunun farklı sınıfsal yapısını, Osmanlı insanının devlet kurma yeteneği ve doğal eğilimi şeklinde» yorumlamalarından sözetmektedir. (Ant, 21 Mayıs 1968) Kolaylıkla anlaşılacağı gibi bu «ilerici» çevreler yazarımızla onun çevresindekilerden başkaları değildir. Benim «aşkınlık» diye nitelendirdiğim değerlendirmeye, Murat Sarıca «metafizik» demektedir. Burda her iki sözcüğün de eşanlamlı olduğunu belirteyim.*

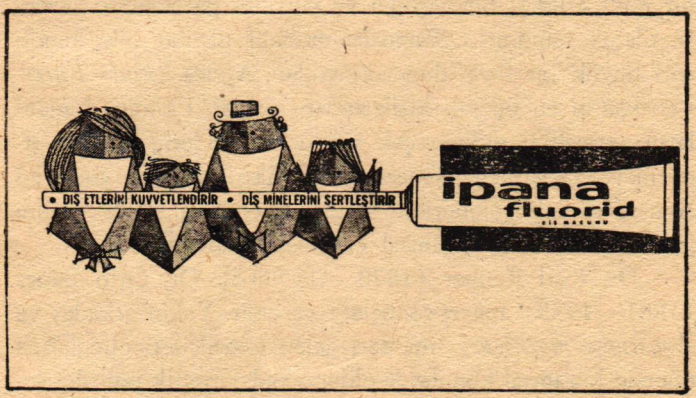

YENU : 244 — Radar Reklâm : 59

Demokratik Sosyalizmin Öncüleri
II

J. W. Bruegel

Avusturya Sosyal Demokrasi'si bir çok bakımdan Alman sosyal demokrasi'sinin etkisinde kaldı ama gelişmesi, değişik koşullar altında daha değişik oldu. Burada da önemli bir kişi, çözülmeyi önleme görevini başardı. Ama Alman olmayan azınlıkların karşı konulmaz istekleri, Avusturya içinde bu *Küçük Enternasyonel*'e son verdi. Dr. Victor Adler (1852 - 1918), işçilerinin çoğu Almanca konuşan imparatorluk Avusturya'sının son yıllarında Avusturya Sosyal Demokratlarının tek önderi oldu ve Avusturya (Alman) cumhuriyetinin dışişleri bakanı olarak öldü. Adler, bir politik lider, bir örgütçü ve partinin parlâmento sözcüsü olarak tanınmıştı. Partisine muhalif olanlar bile kendisine büyük bir saygı duymaktaydılar. Ayrıca *İkinci Enternasyonal*'in en önemli kişilerinden biriydi. Kendisi Almanların ayrıcalıklı olduğu çok yönlü bir devlette birliği sürdürmeye çalışırken çömezlerinden ikisi de, var güçlerini Avusturya milliyetçilerinin sorunlarına sosyalist bir çözüm yolu bulmak için kuramsal çalışmalara adamışlardı.

Dr. Karl Renner (1870 - 1950) ile Dr. Otto Bauer (1881 - 1938) apayrı sonuçlara vardılar. Yakın arkadaş ve *Avusturya marksçılığı*'nın ileri gelen temsilcileri olmalarına rağmen kuramsal konularda olduğu kadar pratik politika sorunlarında da sürekli bir tartışma içinde idiler. Genel olarak Renner sağ kanadın, Bauer de sol kanadın görüşlerini

tutuyorlardı. Bebel nasıl Bernstein'i yenilgiye uğratmışsa, entellektüalizmine rağmen kulağını kitleden ayırmıyan Renner'i de Bauer geçici olarak arka plâna itmişti. Ama sonunda, değişen koşullar Renner'in ılımlılığına üstünlük tanıdı. *Avusturya sosyal demokrasisi*'nin 1934'de Mussolini'nin adamı Dollfus eliyle ortadan kaldırılmasına değin Bauer, hareketin hem önde gelen kuramcısı ve tarihçisi, hem de parlâmentoda politik adamı ve sözcüsüydü. Savaş sonrasının çalkantılı yıllarında (1918 - 1920) başbakanlık yapmış olan Renner, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra eski görevine yeniden döndü ve Avusturya'nın ilk cumhurbaşkanı olarak öldü. Cumhurbaşkanlığa seçilmesinden sonra Avusturya Partisi'nin başkanlığına Dr. Adolf Schaerf geçti. Dr. Adolf Schaerf 1957'de Avusturya cumhurbaşkanlığına seçildiğinde, parti başkanlığını şimdi başvekil yardımcısı olan Dr. Bruno Pitterman üzerine aldı.

Avusturya'da 1914 - 18 savaşının yolaçtığı sosyalistler arasındaki tartışmalar Almanya'dakinden daha az sert olmasına rağmen parti içinde resmen bir bölünme ile sonuçlanmadı. Bununla birlikte Ebert ve Scheidemann ile dostluğu şöyle böyle sürdürebilen Victor Adler'in başta gelen rakibi kendi oğlu Friedrich Adler'di. Genç Adler ürkek, çekingen bir bilgin olmakla birlikte bir eylem adamı değildi. Bundan başka, bütün sosyal demokratlar gibi kişisel teröre temelden karşıydı. Savaş ve Avusturya'nın temel haklarının ortadan kalkması karşısında umutsuzluğa düşen Adler, partisinin, bu durumun kötülüğünü ortaya koymaktaki başarısızlığını beğenmiyordu. Protesto etmek için Rusya dışında bir demokratik sosyaliste yaraştırılabilecek kişisel tedhişe girişti. Gerici Avusturya başbakanını öldürmesi, belki de ondan çok mahkemede kendini savunması, suçlu durumundayken Avusturyalı yöneticileri suçlaması devrimci

bir etki yarattı ve bu, eski düzenin sona ermesini hızlandırdı. Adler ölüme mahkûm edildi. Ne var ki, çürümüş Habsburg yönetimi daha bir gece önce halkın tanrılaştırdığı bir adamı öldürmeyi göze alamadı. Cezası on sekiz yıl hapse çevrildi. 1918 devriminden sonra Viyanalı işçilerce zafer alayıyla şehre getirildi. Friedrich Adler, daha sonra, İşçi ve Sosyalist Enternasyonali'nin, 1923'deki ilk Hamburg kongresinden 1940'da dağılmasına değin sekreterliğini yaptı.

o

Son yüzyılın Fransız sosyalist öncüleri içinde en başta anılması gerekeni, Jules Guesde (1845 - 1922)'dir. Bir anarşist yandaşı olarak başlayıp gitgide Marks'ın etkisinde kalan Guesde, 1881'de, sonradan *Fransız İşçileri Enternasyonali* adını alan Fransa Sosyal Demokrat Partisi'nin asıl kurucularından biriydi. Jean Jaurès (1859 - 1914)'in ortaya çıkışıyla Guesde'nin parti başkanlığı oldukça sarsıldı. Jaurès, kendi farklı düşüncelerini kuvvetle savundu. Örneğin, partinin sendikaya bağlanması yolunda Guesde'nin önerdiği tasarıya karşı çıktı. Savaşa ve kaba kuvvete karşı olmasına rağmen Guesde 1914'de bir başka sosyalistle birlikte Fransız hükümetine girmeyi kabul etti. Komünistlerle ilgisini kestikten sonra eski partinin demokratik sosyalist yolda yeniden kurulmasına çalıştı.

Savaş öncesinde, bağnaz bir nasyonalistin öldürdüğü Jaurès, Fransız sosyalizminin en önemli adamı ve uluslararası kongrelerin belki de en nüfuzlu kişisiydi. Başarılı bir söylevci, yetkin bir tarihçi ve felsefe bilgini, kusursuz bir taktikçi olan, sosyalizmin ahlâksal yönü üzerinde özel bir ilgiyle duran, prensip adamı Jaurès, ilginç ve güçlü bir başkandı. Sosyalizm öğretisi ona göre Fransız Devrimi'nin bir

devamı, dahası bir bütünlenişiydi. Savaşa ve kaba kuvvete tümüyle karşı olan Jaurès, «silâhlandırılmış bir halka dayanan yeni bir ordu» düşüncesiyle çağının ilerisindeydi. Ona, silâhlanmanın azaltılması ve uluslararası anlaşmazlıkların yargıcılıkla çözümlenmesi yolundaki sosyalist önerilerin bir habercisi gözüyle bakılabilir.

Fransız partisi başkanlığında, Léon Blum (1873 - 1950), selefi Jaurès'e bir çok bakımdan benzemekteydi. Blum, oldukça kültürlü bir aydın, verimli bir yazardı. Partisinin gazetesinde yıllarca, her gün, kısa ve yüksek çaplı politik yorumlar yazdı. 1936 - 37'lerde sosyalistlerle, (antifaşist bir tutuma karşı taktik değiştirmek için Moskova'ya bağlı, komünistlerin belli belirsiz desteklediği) sol liberallerden kurduğu Halk Cephesi Hükümeti'nin başkakanı olarak önemle anılacaktır. Hitler'e karşı bir yatıştırma politikası güden Pétain hükümetine karşı çıkması ülkeyi savaşa sürükleme suçuyla tutuklanmasına yol açtı. Riom'da savunduğu hükümetin şimdi suçlayıcısı olmuştu. Bu, davayı durdurdu, ama Blum, Alman toplama kampına gönderildi. Sağ olarak geriye dönebilmesine rağmen gönlü kırıktı. Bununla birlikte savaştan sonra gücünü Fransız Sosyal Demokrasisini kurmak için harcadı ve 1947'de kısa bir süre için sosyalist hükümetin başına geçti. 1946'da parti başkanlığını Guy Mollet devraldı.

(Bitmedi)

(Çeviren : Ünsal Günter)

ÖZÜR

Selim İleri'nin geçen sayımızda çıkan *Anday'ın Tiyatrosu* adlı yazısının onbirinci satırı: «tır adamın, ama gene de yitecektir bu boğunçlu ışıksızlık;» şeklinde olacaktır. Düzeltir, özür dileriz. — *YENU*

Anadolu Türkçesi
XVII.

İsmet Zeki Eyuboğlu

GÜNEŞ, İYİ, KATAR, SİNİ, KAFTAN, MIRIN-KIRIN, KARAKOL, PAÇA, PAÇAVRA, PAYDOS, ZURNA, ZANBAK, ZIMPARA, ZIRVA, PAŞA, PEŞTEMAL, BİT-PAZARI, IŞIK, YABAN, BOYUN, BULGUR, İBRİK, ABLAK, AMAÇ, BALABAN, BİBİL, ÇEŞNİ, ÇEKİÇ, ÇENE, ÇELİK, ÇENGEL...

GÜNEŞ, dilimizde geçen bu sözün eski Türkçe karşılığı *kuyaş,* eski Pers dilinde *kurâs-kirus,* Uygurcada *Kün,* Sümer dilinde *gün* anlamında *kün* sözleridir. Her iki durumda da *Eş* ektir, kök *Kuy-kün-gün*'dür...

İyi, eski Türk ağızlarında *eyi, eyü, edgü, yiğ, yeg yeğ* gibi karşılıkları vardır. *Edgü,* Uygur dilinde *hayırlı* demektir.

Katar, bu söz Arapçadır. *Kıtar, katar* denir o dilde. *Dizi, sıra* anlamlarına gelir. Türkçede, özellikle halk ağzında *dizin, dizim* gibi söylenişleri vardır. Bir halk türküsünde: *Turna gider dizim dizim — İner Bağdat'da yer üzüm,* gibi dile getirilişini biliyoruz. Arapçada, *dizilmiş, sıralanmış deve, hayvan sürüsü* anlamlarına geliyor.

Sini, Türkçesi *tepsi,* başka Türk ağızlarında *tabeşi* deniyor. Farsçadır.

Kaftan, dilimize Farsça *heftan* sözünden geçmiş. *Üste giyilen astarsız giysi* karşılığı kullanılır o dilde..

Mırın-Kırın, Kazan Türkçesinden dilimize geçmiştir. Kazan ağzında *kırın* sözü *eğri büğrü* demektir. *Mırın-kırın* etmek ise ağzını burnunu eğip bükmek, buruşturmak, demektir.

Karakol, Anadolu Türkçesine Asya Türkçesinden geçmiştir. Çağataycada *kara* sözü *yer* demektir. *Karamak,* kazan ağzında bir nesneyi bir yerden *gözetlemek* anlamına gelir. *Karakol-kragol-karavul* sözleri ise, *bir yeri gözetleyen birlik,* demektir. *Vul,* ektir. Uygur, Çağatay, Azeri dillerinde bu söz vardır. Ayrıca bir nesnenin uzaktan görünen *karaltısı* anlamına da gelir. Sözgelişi, eski Türklerde *polis* görevi yapan bekçilere, kimselere *yasavul* derlerdi.

Paça, dilimize Farsça bildiğimiz anlamda kullanılan sözden geçmiştir. Koyun, keçi, dana gibi hayvanların tüyleri yakılmış ayağından yapılan yemektir.

Paydos, bu sözün kaynağı çok karışık. *Zenker*'e göre, Almanca erlerin dinlenmesi için verilen *Bei-Fuss* deyiminden gelebilir. Kamus-i Osmani yazarına göre; Rumca, Lehce-i Osmani yazarına göre gene Rumcadır. *Ayak çözmek, izin vermek, işten boşlatmak* demektir. Eski Yunancada *pes* sözü *çocuk,* bunun çoğulu *pedes,* eski söyleşi biçimlerine göre bu söz *paydos* kılığına girmiş. Ustabaşıları çalışan kimselere — özellikle yapı işlerinde — *işi bırakın* anlamında *çocuklar* denirmiş. İşte bu çığırış dilimizde söylene söylene *paydos* olmuştur. — Kamus-i Osmani... Birtakımlarına göre de, Fars dilinde *durmak, ayakta dikilmek* anlamındaki *payinden* sözünden türemişmiş. *Dur dost* anlamına gelirmiş, *pay-dust* deyiminden alınmışmış. Farsça sözlüklerde böyle bir deyim bulamadık. Osmanlılarda bu deyim yoktur. Dilimizde daha çok son yüzyıllarda kullanılır olmuştur. Son yüzyıllarda ise dilimize Farsça deyimlerin girişi pek gerçeklere uymuyor. Daha çok Batı kaynaklı olsa gerek.

Zurna, dilimize Farsça *Sûr-nâ, sûr-nây* sözünden geçmiştir Bildiğimiz çalgının adıdır. Farsçadaki anlamı da dilimizdeki gibidir. *Kaval sesi, kaval şenliği* demektir kök bakımından. *Sûr* ses, şenlik, *na,* yada *nay* ise, *kaval, ney, saz, ka-*

mış anlamındadır. Başkaca anlamları da var.

Zanbak, Arapçadan dilimize geçmiştir, o dilde de *zanbak* denir.

Zımpara, Farsçadır. *Silmek, oğmak, bir nesnenin üzerini dümdüz yapmak* anlamına gelen *sümbaden-sünbaden* sözünden doğmuştur. Araplar buna Farsçadan gelme bir sözle *senbadec* derler. Farsçada *sümbâdeç, sümbâde, sümbâzeç, sübâde, sümpâre, sümpara* gibi karşılıkları vardır. (Bk. Zenker)

Zırva, Farsçada *sarmısaklı çorba* anlamında kullanılan *zirbâ* sözünden türemiştir. Araplar, gene Farsçadan aldıkları bir sözle buna *zerbac* derler ki, kökü birdir.

Paşa, Türkmence *beşe* sözünden gelir. Büyük kardeşlere verilen ad iken, sonraları er yöneticilerine, komutanlara, devlet işlerine bakan büyüklere verilmiştir.

Peştemal, Farsçadır. Doğrusu *puşt-mal*'dır. Farsçada *puştpeşt,* arka demektir. *Mal* ise *mâliden* kökünden gelip uğuşturma, oğma anlamındadır. *Puşt-mal, peşt-mal* sözleri, sırtı, arkayı uğuşturmada, oğmada, silmede kullanılan bez demektir. Dilimize değişerek geçmiş, bildiğimiz ön-örtüsü, giysi olmuştur.

Paçavra, Farsçadan gelmedir. Doğrusu *parçe-i ure*'dir. *Ûre, ore* giysinin dış yüzü, dıştaki bölümüdür. Bez anlamına da gelir. Bir başka karşılığı da Farsçada *palâs-pâre*'dir.. Burhan-ı Kati çevirisinde görülen açıklama buna yakındır. «Giysinin dış yüzüdür, Türkçedeki paçavra deyimi bundan doğmuştur» deniliyor orda.

Bitpazarı, doğrusu *batpazarı,* Arapça *bat* sözü kesin, son demektir. *Bey-i Bat* ise kesin satış, son, üzerinde tartışılmayacak satış karşılığıdır. Lûgat-ı Naci'ye göre: «Bat kat'i mânasına olup, batpazarı, bitpazarı, bey-i bat, kat'i satış gibi yerlerde kullanılır.» *Batpazarı,* galatı *bitpazarı,* harac-ü mezad olan eski pazarı, bey-i bat mahalli, sûk-ı sultani...»

bu açıklama Lehçe-i Osmani'dedir. Açık artırma ile satış yapılan yerlere bu ad verilir, Türkçedeki *bitpazarı*, bundan türemiştir, demek istiyor. Anadolu'da buna *«satı pazarı»* denilir. Azeri, Çağatay dillerinde *pat, bat* sözleri hızlı, çabuk anlamına gelir..

Işık, Sümerce *asag*, parlayan, ışık saçan, ışıldayan, aydınlık demektir. Zend dilinde *usı* sözü *aydınlık* anlamına gelir. Sanscrit dilinde ise *uşa* sözü ışık karşılığıdır. Çağatay, Kazan, Azeri ağızlarında *ışık*. Eski Anadolu-Lâtin dillerindeki günaçımı aydınlığı anlamına gelen *aurora*'nın karşılığı Sanscrit dilindeki *usa*'dır. Arap-Fars dillerinde ise *tâb, nûr, ziyâ, tâbiş, pertev, fürûğ, lem'a gibi* karşılıkları vardır. Türkçede *aydınlık, parlaklık* denir. (Bak: Dictionnaire Français-Arabe-Persan et Turc, Alexandre Handjeri, 1841 Moscou)

Yaban, bir bakıma eski Asya Türkçesinden gelir. Eski Türkler kendinden olmayanlara bu adı verirmiş, Japon sözü bundan türemedir. Araplar kendinden olmayana *Acem*, eski Mısırlılar *barbar*, Türkler de *japan-çapan* der. Ancak Farsçada *susuz yer, kurak yer, çöl* anlamlarına gelen *bî-âb-ân* sözü vardır. Söylenişi *beyaban*'dır. H. Kâzım Kadri'ye göre bu sözün kaynağı Farsçadır.

Boyun, Uygurcadır, Boy ile ilgilidir. Kökü büyümektir. Bir anlamı da *eğilen, bükülen, çevrilen*'dir. *Uymak, itaat etmek* anlamına da gelir. *Boyun sunmak, boyun eğmek, boyun birmak* deyimleri «itaat» karşılığıdır. Uygurlar ise *«boyun birdilar»* deyimi ile dinlediler, söz tuttular, söze uydular anlamını dile getirir.

Bulgur, Çağatayca *Borgul, bolğur*, Rumca *pilguri*, başka Türk ağızlarında *bolgur, borgul*. Eski Uygur Türkçesinde, Kaşgârlı Sözlüğü'nde buna *yarma* deniyor. Grekçe (rumca) bir kaynaktan gelse gerek.

İbrik, Farsça *âb-riz* sözünden gelir. Su akıtan, su dökülen

nesne. Bu gibi ses değişmeleri Anadolu Türkçesinde çoktur.

Ablak, Arapça *karalı beyazlı, ayakları beyazlı at* anlamına gelen *Eblek-Eblâk* sözünün bozulmuşudur. *Ak yüzlü, geniş yüzlü* denir dilimizde.

Amaç, Farsçada *nişan tahtası, hedef* anlamına gelir. Kaşgârlı Sözlüğü'nde *Umaç* diye karşılığı vardır. *Amaç-gâh,* nişan tahtası demektir. Farslar bunu *âmâç* diye söyler.

Balaban, Farsça *bâlâ-bân* sözünden gelir. *Bâlâ,* yüksek, *bân* ise ses karşılığıdır, *Yüksek sesli* demektir.

Bibil, Farsça'da küçük çocukların küçüğüne denir. Anadolu'da çiçek tohumlarına da bu ad verilir.

Çeşni, Fars dilinde *bir tadımlık* anlamındaki *çâş-ni* sözünden gelmiştir. Tadımlık lokma, bir ağız tadımlığı, demektir.

Çekiç, Farsça *çekûş, çekûc* sözlerinden gelir, anlamı birdir.

Çene, bu söz de Farsça eş anlamda *çâne* sözünden gelir. *Çâne-zeden* ise geveze..

Çelik, Fars dilinde *çâlik* sözü *çelik-çomak oyunu* demektir. Dilimizdeki *çelik-çeltik* oradan gelir. *Çâlikî,* çelik çomak oynayan.

Çengel, Fars dilinde *çengûle* dilimizdeki anlamdadır. *Çingile* Farsçada kıvırcık saç, demektir. *Çengek, çângel, çengul* gibi karşılıkları vardır.

Çanak, bu söz de Farsça eş anlamda *çenağ* sözünden gelmiştir..

Olaylar Yorum İstemez
(15.5.1968 - 15.6.1968)

Oğuz Arıkanlı

16. İsmet Paşa, komünist olarak doğdu, komünist olarak ölecektir. (Ali Rıza Çetiner — AP Ankara Milletvekili)
Atatürk, komünisti her gördüğünüz yerde ezin, diyor. Hadi ezsenize Ecevit'i. (AP Temsilciler Meclisi Üyesi Ercüment Basa) — Bana, Hamit Fendoğlu dedikleri zaman içim sıkılıyor. Fakat «Hamido!» diye çağırdıklarında rahatlıyorum, dünyalar benim oluyor. (Seçim Konuşmaları'ndan — Haberler)
17. Alp Reel yedi yıldır bitkisel hayat yaşıyor (Manşet — Akşam)
Ordu'da bağımsız Belediye Başkan adayı Halil Tekkaya, açık hava toplantısında yaptığı konuşmanın sonunda «beni sevenler peşimden gelir!» diyerek meydanı terketmiştir. Halk, bağımsız adayın arkasından koşmaya başlamıştır (Milliyet)
18. Hepinize saygılar sunarım (C.H.P. Genel Başkanı İnönü — Radyo Konuşması)
19. Gençlik ve Spor Bayramı kutlanıyor — kutlu olsun — (Manşet — Birkaç gazete)
Baldır-Bacak Bayramı protesto ediliyor (Bugün)
20. Çağdaş uygarlığı aşacağız demek, Batı'nın 1920'lerde uyguladığı yaşam düzeyine ulaşıp orada kalmayacağız, daha ileriye, her zaman daha ileriye özeneceğiz demektir. (Nadir Nadi — Cumhuriyet)
21. Sosyalistlere çok kahırlar çektirildi, hâlâ daha çektirilmekte... Ama bir sonu gelecektir bunların. Ve bu son ge-

ciktikçe faiz bindirecektir (....) Bizim halk kafasızdır, kıçını bile yıkamasını bilmez, diyenler ve milyonlara sürünmesi gereken köle gözüyle bakanlardır (...) Tarih yürümesine devam ediyor (Çetin Altan — Akşam)

22. NATO'nun ne karşısındayız, ne de hayır diyoruz. NATO'da bulunmamız menfaatimiz icabıdır. (Edebiyat, Hukuk, Tıp, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Cemiyetleri Başkanları'nın Basın Toplantısı'ndan)

23. NATO'ya HAYIR ha! Allah hepinizin belâsını versin! (M. Şevket Eygi — Bugün)

Ankara — İslâmî tesettürün icabı olarak başını örten Hatice Babacan ile Mustafa Demirsöz'ün, İlâhiyat Fakültesinden atılmasını Ünversite Senatosunun onaylaması üzerine talebeler galeyana gelerek Fakülteyi işgal etmişlerdir. (Bugün)

Aslen Türkiye'liymiş. Niye Şam'a göçtün, dedim. Başımdan sarığımı çıkartmamak, hanımın peçesini açtırmamak için rızaenlillâh hicret ettim, dedi. Ve ilâve etti: «Suriye'ye hicret ettim ama, şimdi orası daha beter oldu. Komünistler idareyi ele geçirdi.» Zavallı müslüman! (Şeriat Ülkesinde — M. Şevket Eygi — Bugün)

24. Türkiye Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural'a, dün Savunma Bakanlığında (Pentagon) yapılan bir törenle liyakat nişanı verilmiştir (Anadolu Ajansı)

25. İstanbul'da «Çocuk Felci» vakaları arttı (Manşet — Cumhuriyet)

Bir AP'li Senatör, Tabiî Senatörlere «Piç!» dedi (Manşet — Gazeteler)

26. Demirel, Muhalefeti Halka şikâyet etti (Manşet — Yeni Gazete)

27. Ve herhalde Türkiye Cumhuriyeti tarihinde 27 Mayıs, daima kutlanması gereken bir yıldönümü olacaktır. (Abdi

İpekçi — Milliyet)

28. Senet, vâdesinde tahsil olunur. Senedin vâdesi, 1969'dur. (Demirel — Seçim Konuşmaları)

29. Ayasofya için üç şekilde çalışabiliriz: (a) Elimizle. Daha zamanı değil. (b) Dilimizle. İşte yazıp, bağırıyoruz. (c) Kalben onun müze oluşunu tasvip etmemek suretiyle. Bu üçüncü hâl müslümanlığın asgari şartıdır. Yâni Ayasofya'nın müze yapılmasını uygun gören kimse müslüman değildir. (M. Şevket Eygi — Bugün)

30. GÜVEÇTE PİLİÇ YAPILIŞI : Piliç temizlendikten sonra küçük parçalara ayrılır. Soğan, sarmısak ve taze biberle birlikte kızgın yağda 10 - 15 dakika çevrilir. Etler dibi düz bir tencere veya güvecin ortasına konur. Etrafına sırayla bezelye, patates, taze fasulye, bamya dizilir. Dereotu serpildikten sonra en üste kuşbaşı doğranmış domates, un, şeker tuz ve 2 bardak su dökülerek kaynamaya bırakılır. İyice pişinceye kadar tencerenin kapağını sık sık açmamalıdır. (Niyazi Ustanın mutfağından — Ulus)

31. Diyarbakır Pirinçlik Amerikan üssünde, Amerikalı İnzibat Başçavuşu'nun Türk işçilerine hakarette bulunması yüzünden olaylar çıkmıştır. (Gazeteler)

1.6. İsterlerse beni mahkemeye versinler. Onlar (TİP) komünisttir. Kanunî mevzuat bugün için bu partiyi kapatmaya imkân vermiyor. Ama göreceksiniz, hazırlıklarımız vardır. Hazırlamakta olduğumuz yeni kanun tasarıları engeç üç aya kadar Meclisten çıktığında, İşçi Partisi diye birşey kalmayacaktır. (Sağlık Bakanı Vedat Ali Özkan — Seçim Konuşması)

2.6. Tek böbrekli Yusuf'u «Formalite» öldürecek (Manşet — Akşam)

Zina yapan polisi, halk linç etti. (Gazeteler)

3.6. Seçimler kanlı geçti. (Manşet — Gazeteler)

4.6. Gina Lollobrigida İstanbul'a geliyor. (Gazeteler)
5.6. Demirel ve Ecevit, oy oranlarının yükseldiğini söylediler. (Manşet — Gazeteler)
6.6. Hem insan kaşınırken düşünür de. (Ahmet Kabaklı — Tercüman)
7.6. Bu akşam VELÂDET-İ NEBÎ.. (Manşet — Bugün) Millî Mücadelenin büyük komutanlarından Kâzım Özalp öldü. (Gazeteler)
8.6. Bize çatmayı âdet haline getirmek yarar vermez hanımlara. Malûm ya yazı yazmak bir hokka işi değil, bir kalem işidir. (Ç. A. — Akşam)
9.6. ALMANYA'nın kadın işçi talebini karşılayamıyoruz. (Manşet — Hürriyet)
O'nun getirdiği Kur'ân'ı okuyorsanız, muhteşem ledün dünyasının ve ruhun şifasının kapıları açılıyor ve siz bir mucizeler dünyasına giriyorsunuz demektir. (Sezai Karakoç — Bâbıâlide Sabah)
10.6. EMİNSU'lar Ordu'ya dönme isteklerinden vazgeçtiler. (Gazeteler)
11.6. Piknik yapmaya giden Amerikan Büyük Elçisini karşılamak için öğretmenlere jandarma elbisesi giydirilmiş.. (Gazeteler)
12.6. Yargıtay'a ve ulusun temel kurumlarına saygı gösterilmelidir. Bunu yapacaklar da insanlardır. İnsanlar olmasa idi, Allah da olmazdı. Allah'ı insanlar yarattı. (Yargıtay Başkanı İmran Öktem — Basın Toplantısı).
13.6. Öğrenciler, Üniversite'yi işgal ettiler. (Manşet — Gazeteler)
14.6. Boykot yayılıyor, reform ile Rektör ve Dekanın istifaları istendi. (Gazeteler)
15.6. Bildiri dağıtan genç bıçaklandı. (Manşet — Akşam)
(Not: İstanbul baskılarında yayınlandıkları gibidir. O. A.)

OKUYUCULARIMIZA SESLENİŞ

YENİ UFUKLAR'ın ne güçlükler altında çıktığını anlatmak çok uzun sürer. Geçen sayılarımızdan birinde de belirttiğimiz gibi, dergimiz, gerek abonelerimize, gerek «dağıtıcı» aracılığından yararlanan okuyucularımıza maliyet fiyatının altında sunulmaktadır. Bu durum karşısında dergi her ay hatırı sayılır bir açıkla çıkıyor. Bu gediği ancak abonelerimizin sayısını arttırmakla kapatabiliriz. Abonelerimizin bize abone, okuyucularımızın da okuyucu sağlamalarını istiyeceğiz. Yeni Ufuklar'*ın, bütün kusurlarına, eksikliklerine rağmen, ileride daha iyi olacağı umudunu da yitirmeden, yaşamasını istiyorsanız, yardımlarınızı beklemeye hak kazandık demektir.*

YENİ UFUKLAR

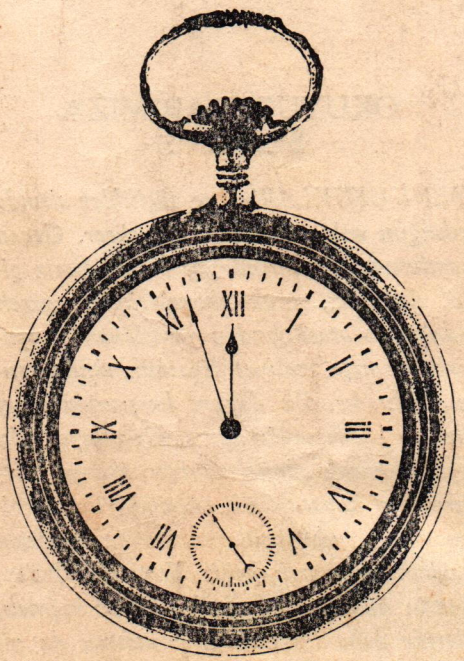

Reklâm, işlerinizi saat gibi yürütür

REKLÂM VE TANITMA FAALİYETLERİNİZİ
yurt içinde ve dışında
EN ETKİLİ VE EN İSRAFSIZ ŞEKİLDE YÜRÜTMEK İÇİN
Kurumumuz hizmetlerinden faydalanınız

BASIN İLÂN KURUMU

Cağaloğlu, Türkocağı Cad. no. 1, kat: 3
Telefon: 27 66 00 - 27 66 01, İstanbul

YENU : 245 — Basın : 20032 — 10

200 Kuruş